

# Başgazi

Büyük milletler tarihlerinden aldıkları ilhamla geleceğe yürürler. Bu ilhamı yeni nesillere aktarmada abide şahsiyetlerin önemi çok büyüktür. Türk tarihi bu açıdan çok zengindir. Ömrünü millet, vatan, devlet ve mukaddesat için harcamış sayısız devlet adamı, bilim ve kültür insanı, sanatçımız vardır.

Türk milleti, özellikle fetret dönemlerinde böyle büyük insanlar, liderler çıkarmış bir millettir. Bu büyük insanlar içerisinde biri vardır ki 20. Yüzyılda milletimizin tarihine damgasını vurmuş, bizleri karanlık bir tablodan ay-yıldızın ışığının parıldadığı bir geleceğe götürecek mücadelenin liderliğini yapmıştır.

Trablusgarp'tan Suriye'ye, Çanakkale'den Sakarya'ya ve Büyük Taarruz'a bir kahramanlık destanı yazmış, Türk milletini muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmak için önderlik etmiş olan bu isim, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Son günlerde Gazi Mustafa Kemal Atatürk üzerinden Atatürk'ün şahsını ve Cumhuriyeti hedef alan **“anlamsız”** bir tartışmanın yeniden alevlen-diril-meye başladığına şahit oluyoruz.

Milletimizin tarihinde yer alan ve ömrünü milleti millet yapan değerlerin inşası için harcamış önemli şahsiyetler üzerinden bir kamplaştırma çabası yürütüldüğü açıkça görülmektedir.

Bir yanda Abdülhamit diğer yanda Atatürk **“tarafdarlığı”** üzerinden Jakoben bir bakış açısı ile iki renkli dünya inşa etmeye çalışanlar, birinin diğerine tercih edilmesi gerekliliğinin bir zorunluluk olduğunu iddia ederek açıkça bölücülük yapmaktadırlar.

Bunu bilmeden yapanlar için kullanılabilir sıfat cehalettir; bilerek yapanlar için ise en hafif sıfat ihanet olabilir.

Zira tarihi şahsiyetler milletleri tefrik etmek değil onları bir arada tutacak, birbirine kaynaştıracak, milli birlik ve beraberliğin sağlanmasının çimentosu olacak değerler olarak kullanılmalıdır.

Tarihi şahsiyetler üzerinden “rekabet” cepheleri oluşturarak toplumu bu cephelerden birine taraf olmaya zorlamak en hafif tanımı ile apaçık bir ihanettir.

Ömrünü milletin bekası için harcamış olan bu şahsiyetlerin **“mutlak iyi”**, ya da “mutlak kötü” olarak betimleyip iki renkli dünyamızda bu değerlendirme üzerinden taraf seçmek kanımca herşeyden önce kendimize yaptığımız bir haksızlık olacaktır.

Herkesi değerlendirirken **“zamanın ruhu”** ile değerlendirmek, tüm insanlar gibi tarihi şahsiyetlerin de mutlak iyi ya da mutlak kötü olmasının mümkün olmadığını hatırd tutmak ve buna göre davranmak zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu durum, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü ve onun bir kısım uygulamalarını daha iyi anlamamızı sağladığı kanaatindeyim.

Zira özellikle 15 Temmuz darbe girişiminin baş aktörlerinin; örgütlenme, **“devletin içine**

**sızma”**, devleti ele geçirme ...vs gibi tüm etkinliklerini dini saiklerle temellendirdiği aklımızdan çıkmamalıdır.

Dini yozlaştıran, dinde yer almayan ya da dinimizin izin vermediği yöntemleri dinin bir parçası imiş gibi değerlendirerek faaliyetlerini dini temele oturttuğunu iddia eden **FETÖ** ile mücadele nasıl ki dine karşı bir mücadele olarak değerlendirilemez; Atatürk'ün de özellikle tekke ve zaviyeleri kapatması, tevhid-i tedrisat kanunu gibi uygulamalarını din dışı olarak değerlendirmek mümkün değildir.

Bu uygulamaları Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün dinin yozlaştırılmasına, dinin siyasallaştırılmasına, dinin kişilerin siyasi, ekonomik, bürokratik ya da ticari ihtirasları için kullanılmasına yönelik uygulamalarını engelleme politikasının pratikleri olarak anlamak, özellikle günümüzde, çok daha rasyonel bir tercih olacaktır.

Vefatının 79. yılında bu büyük kahramanı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü rahmet ve minnetle anıyoruz. Türk Kooperatifçilik Kurumu olarak bu büyük Türk milliyetçisini saygıyla tazim ederken, düşüncelerine ve eserlerine sahip çıkmaya devam edeceğimizi belirtmek istiyoruz. Tarih göstermektedir ki, büyük Atatürk ve silah arkadaşları Türk milletine tarihinin en büyük hizmetlerinden birini yapmışlardır.

Gelecek nesiller de bu kahramanları örnek alarak büyük işler yapmaya devam edecektir. Büyük Gazi'nin naçiz vücudu toprak olsa da Türkiye Cumhuriyeti kıyamete kadar yaşayacaktır. Ruhu şad, mekânı cennet olsun.

971. sayısında toplam dokuz yazı ile siz değerli okuyucularımızla buluşturduğumuz Karınca dergisinin gelecek sayılarında siz okuyucularımızın etkin desteğine ihtiyacımız olduğunu tekrar ifade etmek istiyorum.

Öncelikli olarak Kooperatifçilik alanında, özellikle de yeni nesil kooperatifler ve kooperatiflere dair başarı öykülerinin paylaşıldığı yazılarla dergimizi zenginleştirmek istiyoruz.

Bu sayede kooperatif girişimcilerine daha verimli katkı sağlayabileceğimize inanıyoruz.

Bu vesile ile siz değerli okuyucularımızın kooperatif başarılarına ilişkin paylaşımlarınızı ve yeni nesil kooperatiflerle ilgili yazılarınızı [koopkur@gmail.com](mailto:koopkur@gmail.com) adresi üzerinden bize ulaştırmanız dergimizin zenginliği için önemli bir kazanç olacaktır.

# ATATÜRK VE DIŞ TÜRKLER

Şevket ÖZSOY\*



## Atatürk Türk Milleti ve

### Türk Milliyetçiliği

Türkiye’de milleti ilk olarak bugünkü anlamıyla tarif eden **Ziya Gökalp** olmuştur. O’na göre millet: “*dilce, dince, ahlâkça ve güzellik duygusu bakımından ortak olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden meydana gelen bir topluluktur*”. “*İnsan kanca ortak olduğu insanlardan çok, dilde ve dinde ortak olduğu insanlarla beraber yaşamak ister. Çünkü, insani şahsiyetimiz bedenimizde değil, ruhumuzdadır*”

**Mustafa Kemâl Atatürk**’ün de milleti tarifi şudur: “Zengin hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda ortak arzu ve olurda samimi olan, sahip olunan mirasın korunmasına beraber devam hususunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete

millet adı verilir. Türk milletinin teessüsünde etken olduğu görülen tabii ve tarihî oluşumlar şunlardır; Siyasî varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşe birliği, tarihî yakınlık ve ahlakî yakınlık.

\*Eğitimci-Yazar [sevket.ozsoy@hotmail.com](mailto:sevket.ozsoy@hotmail.com)



Millet, dil, kültür ve ölkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasî ve itimali heyettir. **“Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk milleti denir”**. Dünya yüzünde ondan daha eski, ondan daha temiz bir millet yoktur. Bütün insanlık tarihinde görölmemiştir.

**Atatürk**’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı Osmanlı döneminde İmparatorluk yapısı içinde Türk toplumuna gereken önemin verilmediğini gören ve milliyet fikrinin toplumumuzda uyanışının ve devlet politikasında tatbikinin gecikmesinin milletimize büyük zararlara mal olduğunu söyleyen **Atatürk**; *“... dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak ilk önce biz kendi benliğimize bu hürmeti hissen, fikren ve fiilen bütün ef’al ve hareketimizle gösterelim; bilelim ki milli benliğini bulamayan milletler başka milletlerin avıdır.”* demiştir.

Bu sözleri ile milletlerin yaşayabilmesi için milli şuurun uyandırılması ve milliyet fikrinin tatbikinin ne kadar önemli olduğunu vurgulayan **Atatürk**; Türk Milliyetçiliğini Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile birlikte şuurulu bir devlet politikası olarak yürütmeye başlamıştır.

Bu politikanın sonucu büyük felaketler yaşayan milletimize yeniden güven duygusu kazandırmıştır.

Osmanlı Devleti’nde son yüzyıllarda görölen modernleşme abalari, milliyetçilik şuurunun Türk toplumunda da uyanmasına neden olmuştur.

Fransız İhtilali ve sonrasında yayılmaya başlayan eşitlik, hürriyet, vatan ve millet gibi yeni kavramların Osmanlı toplumunda yaygınlık kazanması ve sonrasında Hıristiyan tebaanın bağımsızlıklarını kazanarak Osmanlı Devleti’nden ayrılmaları, Türk milliyetçiliğinin doğmasına zemin hazırlamıştır.

Diğer yandan Batılı tarihi ve şarkiyatıların in, İslâm ve Türk kaynakları üzerinde yapmış oldukları çalışmalar ve neticede, Türk dili ve tarihinin zenginliğinin anlaşılmasından sonra, Türk aydınlarındaki Türkölük ve milliyetçilik duyguları daha da kuvvetlenmiştir.

Batıdaki Türkoloji çalışmalarından etkilenen **Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa** ve **Ali Suavi** gibi ilmî Türkçülerin yanı sıra **Namık Kemal, şemseddin Sami, Veled Çelebi, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet, Hüseyinzâde Ali, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin** gibi Türk aydınları Türkölük akımının yaygınlaşmasında etkili olmuşlardır.

Türk milliyetçiliğinin sistemleştirilmesinde, 20 Ocak 1911’de kurulan Türk Ocakları’nın rolü büyük olmuştur. Dönemin önemli fikir adamlarını bünyesinde toplayan Türk Ocakları, **Ziya Gökalp**’in de katılımıyla büyük bir güç kazanmıştır.

Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyetini kuran kadrolar, Türk milliyetçiliğinin bu gelişim sürecinde, bu fikir atmosferi içinde yetişmişlerdir.

Türk milliyetçiliğinin geçirdiği bu önemli süreç, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne de fikri açıdan temel teşkil etmiştir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında **Mustafa Kemal Atatürk**’ün önderliğinde şahlanan Türk milliyetçiliği, beraberinde millî devlet anlayışını getirmiştir.

Atatürk, son dönem Türkölük hareketlerinin kendisine vermiş olduğu deneyimden yararlanarak, ümmet anlayışına dayalı imparatorluk sisteminden, Türk millete dayanan Türkiye Cumhuriyeti devletini kurma fikrine ulaşmış ve bunda da başarılı olmuştur.

Atatürk Türk milliyetçiliğini ilkelerinin temeli yapmış; yeni Türk devletinin siyasî, sosyal ve eğitime dair bütün kurumlarını da Türk milliyetçiliği esasına uygun olarak yapılandırmıştır.

Türk olmakla gurur duyan Atatürk, aynı zamanda Türk milliyetçiliğine gönülden inanmıştır. O’nun Türk milliyetçiliği hususunda ne kadar samimi ve köklü duygulara sahip olduğunu bilmekteyiz.

**Atatürk**, Türklük ve Türk dünyası hakkında ne düşünmüştü ve ne hissetmişti? Bunun tartışmasını uzun uzadıya yapmaya gerek yoktur.

Çünkü, **“Benim hayatta yegane fahrim ve servetim Türklükten başka bir şey değildir.”** **“Bu memleket tarihte Türktü halde Türktür ve ebediyyen Türk olarak yaşayacaktır.** „, diyen Atatürk, Türk milletine büyük bir güven duymuş ve adeta ona hayran olmuş bir insandı.

**Atatürk**, Milli Mücadele yıllarında Türk birliğinin sağlanması için izlediği siyasetten ve düşünceden daha sonraki yıllarda da vazgeçmemiştir.

Cumhuriyet kurulup, yerleştikten sonra, şayet, **Atatürk**'ün takip ettiği eğitim ve öğretim programına dikkatle bakılacak olunursa. O'nun en büyük emellerinden birinin bütün Türkler arasında tam bir kültür birliği meydana getirmek olduğu görülür.

Türk dünyasında bir kültür birliğinin oluşmasını arzulayan ve bu konuda büyük gayret gösteren Atatürk, **“Türkiye dışında kalmış olan Türkler, ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler. Nitekim biz Türklük davasını böyle bir müsbet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz.** “ derken, izlediği Türkçülük siyasetinden, neyi arzuladığını ve hedeflediğini açıkça ortaya koymaktaydı

Başka bir konuşmasında; **“Ben her şeyden önce bir Türk milliyetçisiyim. Böyle doğdum. Böyle öleceğim. Türk birliğinin, bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile, gözlerimi dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. Türk birliğine inanıyorum, onu görüyorum. Yarının tarihi, yeni fasıllarını Türk birliğiyle açacaktır.**

**Dünya sükûnunu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türk'ün varlığı bu köhne âleme yeni ufuklar açacak, güneş ne demek, ufuk ne demek, o zaman görülecek.**” diyerek de Türk birliğinin kurulmasını ne kadar çok istediğini ve bunun bir gün mutlaka olacağını söylemiştir.

Ayrıca, **“Türklerin yaşadığı her yer Misak-ı Milliye dâhildir”** demiş, 1933 yılında ise Amerikalı General Mc.Artur'un görüşmesinde; **“Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse Musul, Kerkük ve adaları geri alacağım.Selanik de dahil Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım.”** Diyerek Türklerin yaşadıkları bölgelerin Türkiye'den kopmamaları üzerine hassasiyetini belirlemiştir.

**Mustafa Kemal Atatürk**, Türkiye dışında, Orta Asya, Balkanlar ve Orta Doğu'da yaşayan Türklerle sıkı ilişkiler içine girmiş onlarda devamlı bağlantı içinde olarak ortak bir kültür, ortak bir dil ve ortak bir tarih birliği yaratmaya çalışmıştır.

Türk kültürel birliğinin hudutlarımız dışında kalan kısmına **Atatürk**'ün kayıtsız kalması düşünülemezdi. Türk Tarih ve Dil Kurumlarını ihdas etmesi bu kültürel birliğin araştırılması için yapılması gerekenleri göstermekteydi.

**Atatürk**'ün asker, devlet ve kültür adamı olarak vasıflarının yanı sıra bilim ve bilimsel düşünceye verdiği önem de bu hususu açık olarak ortaya koymaktadır.

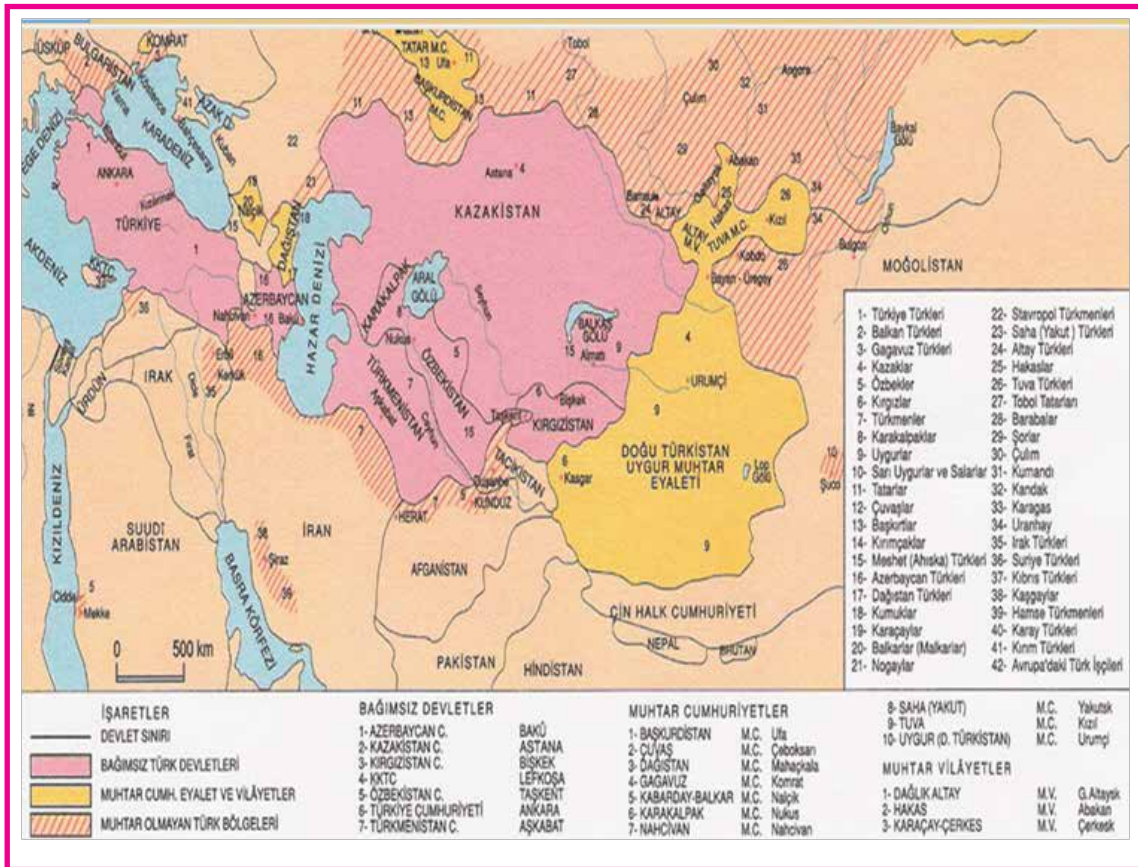
Şahsi kütüphanesinde bulunan beş bine yakın kitap ve özellikle Türk tarihi ve diliyle ilgili olarak Orhun Abideleri ve Divanü Lügati't-Türk'ü bazı önemli gördüğü yerlerin altını çizmesi; Deguienes'in Hunların, Moğolların ve Daha Sair Garbi Tatarların Tarih-i Umumisi adlı beş ciltlik eserini okuyup bazı yerleri işaretlemesi onun bu yöndeki hassasiyetini göstermektedir.

Dış politika esaslarımıza **“ulusal ve millî”** bir karakter veren **Atatürk**'ün, bununla birlikte bütün Pan-İslâmist ve Pan-Türkist kaygıları bir kenara bırakarak, gerek cumhuriyetin ilânından önce gerekse sonraki dönemlerde, Türkiye dışında yer alan Türk Dünyası ile de yakından ilgilendiğini görmekteyiz.

Nitekim **Mustafa Kemal Atatürk** TBMM'nde yapmış olduğu bir konuşmasında: **“Efendiler, bu**

dünyayı beşeriyette asgarî yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk milleti azimesi vardır ve bu milletin saha-i arzdeki vüs'ati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır...En bariz ve en kat'î ve en maddî delâil-i tarihiyeye istinaden beyan edebiliriz ki Türkler onbeş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş bir unsurdur..." sözleri ile Türkiye dışında yer alan Türk Dünyası'nın varlığına işaret ederken; yine başka bir konuşmasında ise: "Türkiye dışında kalmış olan Türklerin kültür meseleleriyle yakından ilgilenilmelidir. Nitekim biz Türklük davasını böyle müspet bir ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz " ifadesi ile Türk Dünyasına ve Türk Dünyasına ait meselelere kayıtsız kalınmaması gerektiğini önemle vurgulamıştır.

## Türk Birliği Düşüncesi ve Türk Dünyası



**Atatürk**'ün Türk Dünyasına olan ilgisini birkaç örnek ile daha net bir biçimde göstermekte fayda vardır. **Atatürk** daha 11 Ekim 1920'de mecliste alınan bir karar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri **Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Ali Fuat ve Besim Atalay** Beylerden oluşan bir heyeti Sovyet Rusya egemenliğinde bulunan Türkler hakkında incelemelerde bulunmak üzere Moskova'ya göndermiştir.

Nitekim heyette yer alan İsmail Suphi Bey, 1921 yılı Temmuzunda Buhara'ya ulaşmış ve Eylül ayında döndüğünde Sovyet egemenliğindeki Türkler hakkındaki tafsilatlı raporunu **Atatürk**'e sunmuştur.

Atatürk'ün Türk dünyası ile ilgili pek çok nutku içinde görüşlerinin en vecizi şüphesiz Cumhuriyetin

onuncu yılı kutlamaları çerçevesinde 29 Ekim 1933 tarihinde Ankara'daki Ziraat Bankası lokalindeki yaptığı konuşmadır:

*Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını hiç kimse kestiremez. Tıpkı Avusturya-Macaristan gibi, tıpkı Osmanlı gibi parçalanabilir. Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler ellerinden kaçabilirler. Dünya yeniden bir dengeye girer. O zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bugün bizim dostumuzun yönetiminde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya, onları arkalamaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir, hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür. Köklerimizimize inmeli ve olayların bölüdüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Bugün biz bu kitlelerden dil, gelenek görenek ve tarih bakımından kopmuş, ayrılmış, çok uzaklara düşmüşüz. Türkçemiz bile batı Türkçesi. Demek ki birde Doğu Türkçesi var. Bizim kullandığımız dil mi doğru, onların kullandıkları mı? Bunun hesabını yapmakta fayda yoktur.*

Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gereklidir. Tarih bağı, folklor bağı kurmamız lazım, Türkoloji alanında merhaleler aşmamız lazım. Kim yapacak bunları? Elbette biz. Nasıl yapacağız? İşte görüyorsunuz: Dil encümenleri, tarih encümenleri kuruluyor.

Dilimizi onların diline yaklaştırmaya ve böylece birbirimizi daha kolay anlar hale gelmeye çalışıyoruz. Tarihimizi onlara yaklaştırmaya çalışıyoruz, ortak bir mazi idrakine varmak peşindeyiz. Bunlar açıktan yapılamaz! Bunlar, devlet ve milletlerin derin düşünceleridir.

**Atatürk'ün dış Türkler ile ilgili yaptığı çalışmalar;**



29 Ekim 1933

Mustafa Kemal Atatürk



## Gagavuz Türkleri:

**Atatürk** döneminde Gagavuzya'ya ilgi göstermiş. **Atatürk** bu Türk topluluğu hakkında “*Onların yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli*” diyerek Gagavuz topraklarına öğretmenler, araştırmacılar göndermiştir.

**Atatürk**, Türk Ocakları başkanı **Hamdullah Suphi Tanrıöver**'i Romanya Büyükelçiliği'ne atamıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, Besarabya ve Kuzey Bukovina'daki tüm Gagavuz bölgelerini dolaşmış, Bükreş'teki büyükelçiliğin personelini Gagavuz Türklerinden seçmiş, sonrada bölgede öne çıkmış liderlerin çocuklarına öncelik vererek ilk etapta yaklaşık 40 kişilik bir öğrenci grubunu Türkiye'ye göndermiş, sonraları bu sayı 200'ü bulmuştur. Bu öğrencilerden bazıları tekrar ülkeleri Gagavuz'a dönmüş, bazıları da Türkiye'de kalarak burada hizmet vermişlerdir.

Tanrıöver, Romanya'daki Müslüman Türk azınlığın Gagavuz'daki Türklere her yönden destek vermelerini sağlamıştır. Buradaki Romanya vatandaşı Türk öğretmenleri ve ayrıca Türkiye'den **Atatürk**'ün gönderdiği 80 ilkokul öğretmeni ile Gagavuz'da Türk nüfusunun daha iyi eğitilmesini sağlayacak imkânlar yaratmıştır. Hatta Balkanlarda yaşayan Gagavuzların Trakya'ya göç ettirilmesi düşünülüyorsa da dönemin elverişsiz siyasi ortamı yüzünden olmuyor.

## Kırım Türkleri:

1921-1922 yıllarında İdil-Ural bölgesinde ve Kırım'da yaklaşık 100000 kişinin ölümüyle sonuçlanmış bir kıtlık yaşanmıştır. Bu dönemler Kırım'dan Türkiye'ye 2 delege gelir ve Atatürk'ten yardım isterler. **Atatürk** Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma rağmen soydaşlarımızı geri çevirmez ve hemen bir heyet kurulması emrini verir.

Bu heyet kısa sürede önemli miktarda yardım toplayarak yardımların ilk bölümünü 1922 yılının yaz aylarında İstanbul ve Sinop üzerinden vapurlar ile göndermiştir. Dönüşte bu vapurlar birçok aileyi Türkiye'ye getirmiştir. İkinci bölüm ise 1922'nin eylül ayında Kırım'a, oradan da İdil-Ural bölgesine gönderilmiştir.

**Atatürk**'ün Türkiye'nin içinde bulunduğu maddi sıkıntı ve savaş zorluklarına rağmen soydaşlarımıza yardım eli uzatması Kırım Türkleri ile bağlantının kopmaması açısından gerçekten de çok önemli bir adımdır. Ayrıca sayıları 5000 yakın Türk çocuğu Türkiye'ye getirip eğitmek isteyen **Atatürk**'ün bu girişimleri Rusya'nın engellemeleri sonucu hayata geçirilememiştir.

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Romanya büyükelçisi olan **Hamdullah Suphi Tanrıöver** döneminde, 35 bin Tatar Kırım Türk'ünün yapılan göç anlaşması ve **Atatürk**'ün direktifleriyle, Dobruca'dan “*Cumhuriyet*” ve “*Nazım*” isimli vapurlarla, İstanbul'da Sirkeci-Tuzla, Derince civarı limanlara göçleri sağlanır...

## Suriye Türkleri Ve Hatay Meselesi:

Hatay'ın kurtuluşu için cemiyet kuran Tayfur Sökmen'in mektubunda **Atatürk**'e sorduğu “Hatay Misak-ı Milli'ye dâhil midir?” sorusuna, “*Türklerin yaşadığı her yer Misak-ı Milliye dâhildir.*” demesi onun bu konuda ne kadar hassas olduğunun bir göstergesidir.

**Atatürk**'ün 15 Mart 1923 tarihinde Adana'yı ziyaretinde Antakya ve İskenderun halkı onu siyah bayraklarla karşılamış, “*Gazi baba bizi de kurtar*” yazılı pankartlar açmışlardır.

Bunun üzerine Atatürk tarihe geçen “*Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günün gelecek siz de kurtulacaksınız.*” sözünü kalabalığa söylemiştir. **Atatürk** Hatay konusunda ilk hedef olarak diplomatik yolları tercih etmekten yanaydı, askeri çareyi en son düşünüyordu. Ve de Hatay'ın kurtuluşu sırasında hep barışçıl yolları tercih etti. Bütün bu çabaların sonucunda Hatay anavatanına katıldı. Ne yazık ki Atatürk'ün ömrü bunu görmeye yetmedi.



## Doğu Türkistan Türkleri:

**Atatürk**'ün Doğu Türkistan'a ilgisini, özellikle, 1931'de başlayıp 12 Kasım 1933'te "**Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (DTİC)**" adında bir devlet kurulmasıyla sonuçlanan bağımsızlık mücadelesi sırasında daha somut olarak görüyoruz.

Türkiye'de tahsil gören Doğu Türkistan asıllı **Dr.Mecdettin Ahmed ve Dr.Mustafa Kentli** gibi isimleri buraya göndererek burada ki ihtilal liderlerinin arasında dayanışmayı sağlamalarını amaçlamıştır.

**Atatürk**, halkın sağlığı ile ilgilenen bu kişilerin dikkat çekmeyeceğini düşünerek özellikle buraya göndermiştir. **Atatürk**'ün talimatıyla bir grup Doğu Türkistanlı eğitim için Türkiye'ye getirilmiş ve harp okullarına yerleştirilmiştir.

Türk ordusunun çeşitli kademelerinde generallik rütbesine kadar görev yapan, ardından Doğu Türkistan Vakfı'nı kurarak çok sayıda Uygur gencinin yetişmesini sağlamışlardır.

Bugün Doğu Türkistan'ın kullandığı **GÖKBAYRAK**, Atatürk'ün istekleri üzerine mavi zemin üzerine beyaz ay-yıldız olarak Türk bayrağının neredeyse aynısı biçiminde kabul edilmiştir.

Ayrıca başlangıçta Uyguristan olarak düşünülen devletin ismi yine **Atatürk**'ün istekleri ve çabalarıyla Doğu Türkistan olmuştur. Bu isim kabul edilirken Atatürk, "*Türk isminden vazgeçmeyin. Batı Türkistan Rus işgali altında burası da Doğu Türkistan olsun*" demiştir.

## Kıbrıs Türkleri:

Atatürk'ün Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1930'lu yıllarda Antalya bölgesinde yaptığı bir tatbikatta söylediği "*Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu Ada bizim için çok önemlidir.*" sözleri ile Kıbrıs adasında meydana gelen 1931 Rum isyanlarından sonra Ankara'ya gelen ve kurulacak olan mukavemet hareketi için yardım isteyen bir Kıbrıs Türk heyetine o günlerin zor ekonomik koşulları altında büyük bir maddi yardımda bulunması, **ATATÜRK**'ün Kıbrıs adasına bakış açısını göstermekte.

Kurtuluş Savaşı'nda maddi ve manevi desteklerini Türkiye'den esirgememişlerdi. Lozan Antlaşması ile anavatana bağlanacaklarını umut ediyorlardı.

Ama bu anlaşmada Kıbrıs Türkiye'ye bağlanmayınca halk süratli bir şekilde Türkiye'ye göç etmeye başladı.

**Atatürk**'ün dikkatini çeken bu durum adanın geleceği açısından tehlike arz ediyordu. Atatürk çalışmalarıyla bu göçün durdurulmasını sağladı.

Hatay meselesinin gündemde olduğu yıllarda Kıbrıslı **Saffet Ergin**, Gazi'ye Kıbrıs'ın geleceğinin ne olacağını sormak cesaretinde bulunur. Gazi onun omuzunu sıvazlayarak "*Onun da sırası gelecek Saffet Bey*" der.

Kıbrıslı gençlerin eğitim problemleriyle de ilgilenen Atatürk, bu öğrencileri Türkiye'deki üniversitelere yerleştirmiş, Türkiye'de kurulan Kıbrıs Türk Talebe Birliği'ni himayesine almış ve bu kurumun fahri başkanlığını yürütmüştür. Ayrıca Kıbrıs'taki gençlerin eğitimleri için Türkiye'den öğretmenler göndermiştir.

Kıbrıs'taki Türkler **Atatürk**'ün inkılaplarını hiçbir baskı ve zorlama olmadan uygulamaya başlamışlar, bunu duyan **Atatürk** adaya Harf İnkılabı'nın daha rahat uygulanması, buradaki basının Türk dili açısından faaliyetlerini geliştirmesi ve Türkiye ile devamlı bağlantı halinde olması için maddi yardımlarda bulunmuş ve bazı kişileri çalışmaları sürdürmeleri için görevlendirmiştir.

## Irak Türkleri:

Musul, Misak-ı Milli sınırları içinde kabul edilmiş bir Türk yurduydü. **Atatürk** oluşturduğu heyetler vasıtasıyla Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye’de yaşayan Türklere devamlı maddi ve manevi yardım yapıyor, buradaki halkın bir gün Türkiye’ye bağlanması için gereken her türlü altyapıyı hazırlıyordu. Lozan Antlaşması’ndan sonra İngiltere ile Türkiye bu sorunu kendi aralarında çözmek için anlaşmışlardı. Ancak İngiltere’nin diplomatik oyunları, bu bölgedeki Kürtleri ayaklandırması ve faşist İtalya’yı Türkiye karşı kışkırtması sonucu Türkiye zor duruma düştü. Bu duruma karşı savaş seçeneğini elinde tutan **Atatürk** ve Türk hükümeti, yıllardır savaşan halkı tekrar bir savaşa sokmamak için bu seçenekten de vazgeçti. 5 Haziran 1926 yılında İngiltere ile yapılan Ankara Antlaşması ile Türkiye Musul’u Irak’a bıraktı. Antlaşmaya göre Türkiye 25 yıl boyunca buradaki petrolerin %10’unu alacaktı. Daha sonra da Türkiye milli menfaatleri doğrultusunda 500 bin İngiliz Sterlini karşısında Türkiye petrol hakkından da vazgeçmiştir.

## Bulgaristan Türkleri:

**Atatürk**’ün Bulgaristan Türkleri ile ilgilenmesi, Sofya Askeri Ataşeliği yaptığı dönemlere dayanır. Daha o zamanlarda Türklerle ilgilenmeye başlayan **Atatürk**, ataşe olduğu süre boyunca Türk köylerini gezmiş ve buradaki halkın sorunlarıyla ilgilenmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra ise burada Türk azınlığın eğitim konusundaki sorunları ile ilgilenip, hükümet nezdinde çalışmalarını sürdürmüş ve buraya Türk öğretmenler göndererek, Türk okullarının Latin alfabesine geçmesini sağlamıştır. **Atatürk** böylece buradaki Türklerle dil birliği kurarak, Türkiye ile ilişkilerini devamlı taze tutmayı ve kopukluğu engellemeyi hedeflemiştir.

## Yunanistan Türkleri:

**Atatürk**, Lozan ile doğup büyüdüğu toprakların Yunanistan’ın elinde kalmasına çok üzölmüştü. Türklerin, Yunan nüfusundan bariz üstün olduğu bu topraklar Yunanistan’a kalmıştı. Lozan Antlaşması sonucu nüfus mübadelesi ile Türkiye-Yunanistan ilişkileri hareketli bir hal almıştı. **Atatürk** buradaki Türklerin iyi muamele görmesi, Türkçe eğitim haklarının elinde tutulması gibi konularda Yunanistan’dan garanti aldı ve oradaki Türklerle, Türkiye’nin bağlantısını devamlı muhafaza etti, onların sorunlarıyla ilgilendi. Türkiye, Yunanistan’ın mübadele esnasında Türklere çıkardığı zorlukların aynılarını Türkiye’deki Rumlara uyguladı. Böylece Yunanistan geri adım atmak zorunda kaldı ve bir daha Türkler üzerinde kötü politikalar uygulayamadılar.

## Azərbaycan Türkleri:

Azərbaycan’a dış ölkelerde elçi bulundurma hakkı tanınmasıyla Atatürk hemen Memduh Şevket Esendal’ı görevlendirmiş, Azərbaycan ile ilişkilerin geliştirilmesi için görevler vermiş ve bu bölgedeki bütün gelişmeleri yakından takip etmesini istemiştir. Çünkü Azərbaycan, Türkiye’nin Orta Asya’ya açılan kapısı olarak önem taşıyordu. Bugün Türk Dünyası ile tek bağıımız Nahçıvan sınırimızdır. **Atatürk** tarafından İran’dan satın alınan 40 kilometrelik toprak parçası sayesinde bugün Türkiye’nin Türk dünyası ile toprak bütönlüğu vardır. **Atatürk** Türkiye’nin Türk Dünyası ile bağlantısının kopmaması için ileri görüşlüğuyle böyle bir adım atmıştır. **Atatürk** Azərbaycan Türklerinin birliğini ve çıkarlarını korumaya çalışmıştır. **Atatürk** Şark cephesi ve bilhassa Azərbaycan hakkında oldukça duyarlıdır. Azərbaycan Türklerini, Türkiye Türklerinin kardeşleri olarak görmektedir.

“Bugün Azərbaycan’ın istiklâlini temsil eden sancağı çekerken ellerimin bir takım hissiyat ve teessürat ile müteharrik olduğunu duyuyorum. Filhakika sancağı çeken benim ellerim idi. Ellerimi tahrik eden, bugünkü bayrağa müşterek olan bütün Türkiye halkının hakiki ve samimî kardeşlik hissiyatı idi (14.10.1921).18 Ekim 1921’de Azərbaycan’ın Ankara elçisine şunları söylemektedir: “Azeri Türklerinin dertleri kendi dertlerimiz ve sevinçleri kendi sevinçlerimiz gibi olduğu için onların isteklerine nail olmaları, hür ve bağımsız olarak yaşamaları bizi pek ziyade sevindirir.”



# OSMANLI DEVLETİ'NDE MALİYE İLMİNİN DOĞUŞU

Mert Can ERDOĞAN\*

Düşünen, düzen kuran ve üreten her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da bir iktisadi kültür ve düşünce, İmparatorluğun kuruluşundan itibaren mevcuttu.

İlk vakanüvisler dahi devlet ve toplum sorunlarına yaklaşırken iktisadi meselelere gönderme yapmaktaydılar. Fakat bu iktisadi düşünce XIX. Yüzyıl'da “**batılı**” teknik ve yöntemler çerçevesinde icra edilmeye başlandı<sup>1</sup>.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı iktisat düşüncesi Batılı yazarlardan kurumsal kanallar aracılığıyla beslenmeye başlamıştı.

Özellikle tercüme bürosunun kurulması ve Avrupalı usulde eğitim veren okulların açılmasıyla, çağdaş klasik iktisat yazarlarının eserleri Türkçeye kazandırılmasının önünü açmıştı.

Bu bağlamda 1850'lerde Tıbbiye hocası Serendi Arşizen, Rossi'nin **Cour d'Economie Politique** isimli eserini, Tasarrufat-ı Mülkiye ismiyle<sup>2</sup>, Tercüme Bürosunda görevli Sahak Abro ise Jean Baptiste Say'ın Catéchisme **d'Economie Politique** isimli eserini **İlm-i Tedbir-i Menzil** ismiyle Türkçe 'ye çevirmişti.<sup>3</sup>

1870'li yıllardan itibaren ise Osmanlı iktisat düşünürleri tercüme eserlerin yanı sıra telif eserler de ortaya koymaya başlamışlardı.

Bu noktada yine Avrupalı yöntemlerle eğitim veren okulların hocaları önemli bir rol üstlenmişlerdi.

Bu okullardaki hocalar iktisat, muhasebe, istatistik ve maliye gibi konuları ayrı dersler olarak okutuyor ve bunun için müstakil ders kitapları kaleme alıyorlardı.

Bu çerçevede iktisat, muhasebe, istatistik ve maliye gibi konular ayrı disiplinler olarak ele alınmaya ve öğretilmeye başlandı. Özellikle ders kitapları çerçevesinde bu disiplinler ele alınıyor, sahadaki itilafli konular kitabın müellifinin duruşuna göre tartışılıyordu.

\* **Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. [historianturk@gmail.com](mailto:historianturk@gmail.com)**

1) İlber Ortaylı, “Osmanlılarda İlk Telif İktisat Elyazması”, *Yapıt*, no. 46/1, (1983), 37

2) Ahmed Güner Sayar, “İlk İktisat Muallimi Serendi Arşizen”, *İ.Ü. S.B.F. Dergisi* no29 (Ekim 2003), s. 123

3) Sezai Balcı, *Bir Osmanlı-Ermeni Aydın ve Bürokrati: Sahak Abro (1825-1900)*, s. 12

Kamu maliyesi de, diğer iktisadi disiplinler gibi, ilk defa ders kitaplarında ele alınmaya ve tartışılmaya başlandı.

İlk olarak politik iktisada giriş kitaplarında ayrı bir bölüm olarak ele alınan kamu maliyesi üzerine kısa bir süre sonra kitaplar yazılmaya başlandı.

Bu kitaplar çoğunlukla vergiler, gümrük tarifeleri, banknot ve tahviller hakkında teknik bilgiler içermekteydi. Politik İktisat kitaplarının aksine herhangi bir ekonomik modeli eleştirmiyor veyahut savunmuyorlardı.

Fakat bu kitaplar tamamen ekonomik model tartışmalarının dışında değildi. Söz konusu tartışmalara doğrudan katılmasalar dahi takip ettikleri farklı yöntem ve üsluplarla maliye kitaplarının müellifleri, hangi ekonomik modeli tercih ettiklerini gösteriyorlardı.

Bu bağlamda 1880 yılında, Mekteb-i Mülkiye mezunu ve Şura-yı Devlet mülazımlarından Hüseyin Kazım, Paul Leroy-Beaulieu'un ünlü eseri *Traité de la science de finances'ı İlm-i Usul-i Maliye* ismiyle tercüme etti. Kazım Bey çevirisinin girişinde Osmanlı hakkında herhangi bir bilgi eklemediğini ifade etmektedir.

Bunun sebebini eserin aslına sadık kalma çabası olarak açıklamıştır. Ayrıca maliye ilminin beynelmilel olma özelliğine vurgu yaparak söz konusu eserin, dünyanın her yerinde geçerli ve anlamlı olacağını savunmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Hüseyin Kazım'ın *Klasik İktisat Kurumu*<sup>4</sup> 'nı savunduğunu düşünebiliriz<sup>5</sup>.

Hüseyin Kazım'ın eserinden dokuz yıl sonra üç farklı kamu maliyesi kitabının telifini görmekteyiz. Bunlar Mehmet Rakım ve Mustafa Nail'in *Hayat-ı Düvel'i*, Portakal Mikael Paşa'nın *Usul-i Maliye'si* ve Süleyman Sudi'nin *Defteri Muktesid'i* idi. Söz konusu kitapları konusu aynı olsa da yaklaşımları birbirlerinden oldukça farklıydı.

Mektebi Mülkiye'nin iki eski öğrencisi Mehmet Rakım ve Mustafa Nail beraber hazırladıkları *Hayat-ı Düvel* adlı eser 1889 yılında telif edildi.

Eserin girişinde kitabın Osmanlı ülkesinde yazılan ilk maliye kitabı olduğu vurgusu, söz konusu eserin Usul-i Maliye'den ve *Defter-i Muktesid*'ten birkaç ay evvel basıldığını gösteriyor.

Kitabın yazılış amacı olarak ise Mekteb-i Mülkiye öğrencisi olmayanlarında maliyenin esaslarını öğrenebileceği bir eser ortaya koymak olduğu ifade ediliyor.

Kitapta kaynak olarak hocaları Portakal Mikael'in derslerinin yanı sıra Garnier and Leroy-Beaulieu'in eserlerinden faydalandığı ifade ediliyor.

Kitap boyunca teorik anlatıma ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan örnekler vererek ve İmparatorluğu diğer dünya ülkeleri ile kıyaslayarak, müellifler çeşitli konulara açıklık getirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında *Hayat-ı Düvel*, Osmanlı iktisat düşüncesine önemli katkılar sunmuştur<sup>6</sup>.

Öğrencilerinin kitabından kısa bir süre sonra, Portakal Mikael Paşa'nın Usul-i Maliye adlı kitabı basıldı. Bu kitap, son dönem Osmanlı ve hatta cumhuriyet döneminde öne çıkan iktisatçıların maliye ilmini öğrendikleri eser idi.

---

4) Bu yaklaşıma göre ekonomi doğal seyrine bırakıldığı takdirde sistemin değişik unsurları kendileri için en karlı faaliyeti gerçekleştirecekti, bu da ekonominin doğal düzeni içersinde verimli bir şekilde büyümesine yol açacaktı. Dolayısı ile yapılacak en doğru şey hiçbir müdahalede bulunmamak ve her türlü ekonomik faaliyeti serbest bırakmaktır. Bu yaklaşımın en ünlü söylemlerinden birisi ise *laissez-faire laissez-passer – bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler- ifadesi olmuştur.*

5) Deniz Kılınçoğlu, *The Political Economy of Ottoman Modernity- Ottoman Economic thought During the Reign of Abdulhamid II (1876-1909)* , 100

6) *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, cilt. 2, 834–35

Zira Portakal Mikael Paşa, uzun yıllar Mekteb-i Mülkiye’de maliye dersleri vermiş ve sayısız iktisatçı yetirmiştir. Aynı zamanda Ziraat Bankasının kuruculuğunu üstlenmiş ve bu bankanın ilk genel müdürlüğünü yapmıştır. Ayrıca yine uzun yıllar hazine bakanlığı (Hazine-i Hassa Nazırlığı) görevini yürütmüştü. Dolayısı ile Mikael Paşa, hem teorik olarak maliye ilmine hem de pratik olarak Osmanlı Devleti’nin mali sorunlarına hâkimdi<sup>7</sup>.

Portakal Mikael Paşa, Usul-i Maliye’inde yaptığı açıklamalarda Osmanlı’dan ve Avrupa devletlerinden çeşitli örneklerle mali meselelere açıklama getirmeye çalışmıştır. Mikael Paşa kitabı boyunca herhangi bir modeli doğrudan önermemekle birlikte Osmanlı devletinin başka ülkeleri de refaha kavuşturan **“evrensel ilkeleri”** takip etmesi gerektiğini savunmuştur. Maliye ilminin evrenselliğine duyduğu inanç sebebiyle, Mikael Paşa kitabında Osmanlı Devleti’ne özel bir bölüm ayırma gereği duymamıştı.

Mikael Paşa ve o zamana kadar maliye alanında eser veren diğer müellifler, söz konusu ilmin evrensel prensiplerine güvenerek Osmanlı’ya özgü bir maliye kitabı yazma gereği duymamışlardı. Fakat Süleyman Sudi, Mikael Paşa ile aynı yıl yayınladığı kitabı Defter-i Muktesid’de yeni bir yaklaşım ortaya koymuştu. Süleyman Sudi ömrü boyunca çok çeşitli görevlerde bulunmuştu. On beş yaşında gelirler muhasebesinde başladığı kariyerini Selanik ve İzmir gibi vilayetlerde ifa ettiği defterdarlık görevi ile sürdürdü. 1887 yılında ise Darphane müdürlüğüne getirildi. Süleyman Sudi, Osmanlı maliyesinin işleyişini ve yapısını bildiği gibi teorik olarak maliye ilmine de hâkimdi<sup>8</sup>. Süleyman Sudi, Osmanlı mütefekkirleri arasında **“iktisat”** kelimesini kullanan ilk aydıındı. Söz konusu dönemde batıda political economy ve public finance olarak geçen disiplinlere ortak bir isim bulunması oldukça uzun bir süre sürmüştür<sup>9</sup>. Nitekim Süleyman Sudi de **“iktisat”** ifadesini bugün olduğu gibi economy’ye değil **“finance”**a karşılık bir ifade olarak kullanmıştır.

Süleyman Sudi, eserinde Defter-i Muktesid’i hangi amaçla kaleme aldığına da açıklık getirir. Maliye nezaretine memuriyet alımları sırasında seçme komitesine başkanlık eden Süleyman Sudi, burada adayların maliye ilminin genel teorik ilkelerine hakim olduğunu fakat Osmanlı özeline ilişkin sorulara doğru cevap vermekte zorlandıklarını gördüğünü ifade eder. Bu durum ona, sadece memuriyet adayları için değil görevde olan memurlar içinde ülkenin mali yapısı ve işleyişini anlatan bir kitap yazmaya sevk eder. Süleyman Sudi’ye göre Osmanlı maliyesinin işleyişinin ve kurallarının temeli fıkıh idi ki bu derin ilme hakim olmak kolay bir iş değildi. Dolayısı ile Süleyman Sudi eserinde maliye ilminin ilkeleri ile Osmanlı mali düzenini ve fıkıh ilminin ilgili hükümlerini harmanlamaya çalışmıştır<sup>10</sup>.

Süleyman Sudi’nin eseri özellikle laissez-faire yaklaşımına karşı olan Osmanlı mütefekkirleri tarafından övgüyle karşılanmıştır. Divan-ı Muhasebat üyesi Fehim Efendi ve Mizan gazetesi yazarı Murad Bey kitaptan övgüyle bahsetmiştir. Ahmet Mithat Efendi ise kitabı Avrupa’daki güncel yaklaşımlar ile İslami esasların mali konulara olan bakışını bir arada açıklamayı başarabilen önemli bir eser olarak kabul etmiştir<sup>11</sup>.

---

7) Age, 1043-1044

8) Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım, vol.1 (İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1930), 9–12*

9) Ahmed Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, (Ötüken Yayınları, 2009), 305; Mehmet Nuri Güler, “Günümüzdeki İktisat (Ekonomi) Biliminin Adlandırılma Problematikliği”, İslami Araştırmalar Dergisi, 18/4(2005)377*

10) Süleyman Sudi, *Defter-i Muktesid, vol. 1 (Dersaadet [İstanbul]: Mahmud Bey Matbaası, H. 1306 [1889]), 10–11.*

11) Kılınçoğlu, *Political Economy, 107*

# KOOPERATİF YÖNETİM KURULU ÜYELERİNDE ARANACAK ŞARTLAR

Özdem SATICI TOPRAK\*

## I - Giriş

Kooperatifler yönetim kurulu tarafından idare ve temsil edilirler. Bu yetki genel kurul tarafından alınacak kararlarla sağlanır. Yönetim kurulu genel kuruldaki yetki ile kooperatif faaliyetlerini Kanuna, ana sözleşmeye ve genel kurul kararlarına uygun olarak yerine getirmekle mükelleftir. Genel kurulun yönetim kuruluna istediği kişileri seçme serbestisi bulunmakla birlikte kooperatif yöneticilerinin Kooperatifler Kanunu'nda yazılı şartları taşımaları şarttır. Bu şartlar anılan yasadaki emredici düzenlemeler olarak ele alındığından bu şartları sağlamadığı halde seçilenlerin kooperatif yönetim kurulu üyesi olarak görev almaları veya seçilmişlerse bu görevi sürdürmeleri mümkün bulunmamaktadır.

## II - Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinde Aranacak Şartlar

Kooperatif yönetim kurulu üyelerinin kooperatif ortağı olmaları şarttır. Kooperatife ortak olmak için gerçek kişilerin medeni hakları kullanma yeterliliğine<sup>1</sup> sahip olmaları ve kooperatif ana sözleşmesini bütün hak ve yükümlülükleriyle kabul ettiklerine dair yazılı bir beyanla kooperatif yönetim kuruluna başvurmaları gerekmektedir.(KK Md.8/1) Yönetim kurulunun söz konusu başvuruyu görüşüp kabul etmesiyle birlikte durum yönetim kurulu karar defterine işlenerek başvuru sahibi ortaklığa kabul edilir. Bazı hallerde ise ortaklık yönetim kurulunca zımnen kabul edilip benimsenebilir. Örneğin, yönetim kurulu ortak olarak başvuran kişi hakkında yönetim kurulu kararı almamış olmakla birlikte, bu kişinin düzenli olarak ödediği aidat ve ödentilerine kabul ederek, bu kişiyi genel kurula çağırarak ortaklığı onaylamış olabilirler. Yahut da bir kişi ortaklığı miras yoluyla edinmek veya devralmak suretiyle kooperatife ortak olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla bir kişi değişik sebepler ve yollarla kooperatife ortak olabilir. Ancak kişinin kooperatif yönetim kurulu üyeliğine seçilmesi için ortaklığı hangi şekilde edindiğinin bir önemi bulunmamakta ve yönetim kurulu üyeliğine aday olması için kooperatif ortağı sıfatını taşıması yeterli olmaktadır.

Kanun koyucu kooperatif yönetim kurulu üyelerinin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarını şart kıldığından en az üç kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerinin tamamının uyruğunun Türkiye Cumhuriyeti olması gerekmektedir.(KK Md.55, 56)

### \*Gümrük ve Ticaret Başmüfettişi

1) Türk Medeni Kanunu'nun 10 ve 11. Maddelerine göre, ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan (bir yıl veya daha uzun süreli hapis cezası almamış olmak) her ergin kişinin (18 yaşını doldurmuş olmak) fiil ehliyeti vardır.



Kooperatif yöneticilerinde aranacak şartlardan bir diğeri aynı türde başka bir kooperatifin yönetim kurulu üyesi olmamalarıdır. Hangi tür kooperatiflerin aynı kategoride sayılacağına ilişkin mevzuatta bir açıklık bulunmaması nedeniyle, düzenlemenin amacı da göz önünde bulundurulduğunda özellikle aynı faaliyet ve çalışma alanına sahip kooperatiflerin aynı türde sayılabileceği düşünülmektedir. Buna göre örneğin, bir esnaf sanatkarlar kredi ve kefalet kooperatifi yönetim kurulu üyesinin başka bir esnaf sanatkarlar kredi kefalet kooperatifinde yönetim kurulu üyesi olmaması, bir konut yapı kooperatifi yönetim kurulu üyesinin de yine başka bir konut yapı kooperatifinde yönetim kurulu üyesi olmaması gerekmektedir. Taşıma kooperatiflerinde yolcu ve yük taşıyıcılığı yapılmasına göre durumun değişeceği, bu kooperatiflerin faaliyet ve çalışma alanlarının birbir örtüşmemesi nedeniyle aynı tür kooperatif sayılmayacakları düşünülmektedir. Kaldı ki, bu kooperatiflerin örnek ana sözleşmeleri de farklı biçimde düzenlenmektedir<sup>2</sup>. Sınırlama sadece aynı türde başka bir kooperatifin yönetim kurulu üyeliği ile ilgili bulunduğundan, kooperatif yönetim kurulu üyesinin aynı türde başka bir kooperatifte ortak, personel veya denetim kurulu üyesi olmasına engel bulunmamaktadır. Yasada kooperatif müdürleri ile ilgili bir açıklama bulunmadığından ve kooperatif müdürü de personel sıfatını taşıdığından dolayı bu kişiler için de bir engel olmadığı düşünülmektedir.

Kooperatif yönetim kurulu üyelerinde aranacak diğer şartlardan biri de belirli suçlardan hüküm giymemiş olmalarıdır. Buna göre kooperatif yönetim kurulu üyelerinin Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından ya da bu Kanun hükümlerine göre mahkum olmamaları şarttır. Düzenlemede yönetim kurulu üyelerinin mahkum olması zikredildiğinden, hakkında belirttiğimiz suçlardan dava açılmış olup henüz yargılaması sonuçlanmamış yönetim kurulu üyelerinin seçilme ve/veya görevi sürdürme şartını kaybetmesi söz konusu olmayacaktır. Ancak bu durumda olan yönetim kurulu üyelerinin göreve devam edip etmeyeceğinin yapılacak ilk genel kurulda görüşülmesi ve bu durumdaki yönetim kurulu üyelerinin azli veya göreve devamının genel kurulca kararlaştırılması, böylece hakkında bu suçlarla ilgili kamu davası açılmış olan yönetim kurulu üyelerinin durumundan genel kurulun haberdar edilmesi gerekmektedir. (KK Md.56/3) Bahsi geçen suçlar arasında milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk kısmı da yer almakta iken bu suçlar Anayasa Mahkemesi kararı ile madde metninden çıkarılmıştır.<sup>3</sup>

Yine aynı suçlar arasında Türk Ceza Kanunu'nun 257. Maddesinde düzenlenen görevi kötüye kullanma suçu da bulunmadığından, belirtilen suç kapsamında hüküm giymiş kooperatif yöneticilerinin göreve seçilmesinde ve göreve devam etmesinde düzenlemeye aykırı bir durum bulunmamaktadır. Ancak, 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'na aykırı eylemlerinden dolayı hüküm giyen yönetim kurulu üyelerinin bu durumlarının yönetim kurulu üyeliğine seçilmelerine engel teşkil etmesi, buna karşın bu eylemlere nazaran daha ağır cezai yaptırımları olan görevi kötüye kullanma suçlarından hüküm giyen yönetim kurulu üyelerinin seçilmelerinin mümkün kılınması cezai düzenlemelerin içerdikleri hükümler kadar doğrudukları sonuçların da adil ve hukuka uygun olması gerektiği yönündeki ilkelere uygun olmadığı düşünülmektedir.

Diğer taraftan, bilindiği üzere Ceza Muhakemesi Kanunu'nda, sanığa yüklenen suçtan dolayı yapılan yargılama sonunda hükmolunan ceza iki yıl veya daha az süreli hapis veya adli para cezası ise, mahkemece hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilebileceği, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasının, kurulan hükmün sanık hakkında bir hukuki sonuç doğurmamasını ifade ettiği belirtilmiştir.(CMK Md.231/5) Adli Sicil Kanunu'nda da 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu dışındaki kanunların belli bir suçtan dolayı veya belli bir cezaya mahkûmiyete

2) <http://koop.gtb.gov.tr/bilgi-bankasi/ornek-anasozlesmeler/ticaret-il-mudurluklerince-kurulus-izni-verilen-kooperatif-ornek-anasozlesmeleri>

3) Bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 25/2/2010 tarihli ve E.: 2008/17, K.: 2010/44 sayılı Kararı

bağladığı hak yoksunluklarının giderilebilmesi için, bazı şartların varlığı halinde yasaklanmış hakların geri verilmesi yoluna gidilebileceği belirtilmiştir. (Adli Sicil Kanunu Md.13/A)

Buna göre, belirtilen suçlardan dolayı yargılanarak hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş bir kişinin kooperatif yönetim kurulu üyeliğine seçilmesi mümkün olacak mıdır? Kanımızca 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nda kooperatif yöneticiliğine seçilmeye engel suçlar için mahkum olmama şartı arandığından ve hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı hukuken mahkumiyet niteliği taşımadığından, bu durumdaki kimselerin seçilmesine engel bir durum bulunmamaktadır.

Öğretide de tartışılan bu konuyla<sup>4</sup> ilgili Danıştay tarafından verilen kararlarda hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilmiş bir kişinin devlet memurluğuna devam edeceği yönünde kararlara hükmedildiği<sup>5</sup>, ayrıca konuyla ilgili Devlet Personel Başkanlığı'nın 08/07/2013 tarihli ve 9751 sayılı görüşünün de bu yönde olduğu görülmektedir.

Yönetim kurulu üyelerinde aranacak şartlar Kooperatifler Kanunu'nun 56. Maddesi ile sınırlı olmayıp, bu şartlara 2011 yılında bağdaşmayan görev yasağı ile ilave bir şart eklenmiştir. Buna göre, kooperatif ve üst kuruluşlarının yönetim kurulu üyeleri ve denetçileri bu kooperatiflerin hissedarı oldukları şirketlerde, katıldıkları vakıflarda ve diğer teşekküllerde yönetim kurulu üyesi veya denetçi olamayacakları gibi personel veya başka bir şekilde ücretli olarak görev alamayacaklardır. (KK Ek Md.3/1) Yine aynı düzenlemeye göre birinci fıkraya aykırı olarak görev yapmakta olanlar, düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay içerisinde bu görevlerinden sadece birisini tercih ederek diğerlerinden ayrılmak durumunda olup, süresi içerisinde tercihte bulunmayanların seçilmiş oldukları kooperatif veya üst kuruluşlarındaki yönetim kurulu üyeliği veya denetçilik görevleri dışındaki diğer görevlerinin tamamı kendiliğinden sona erecektir. Dolayısıyla, kooperatif yöneticilerinin belirttiğimiz görevleri üstlenmiş olmaları aynı zamanda seçilmelerine engel bir durum teşkil ettiğinden, bu görevlerden birini üstlenmemiş olmak da seçilme şartları arasında sayılabilecektir.

### III - Ana Sözleşmelerde Belirtilmiş Olan Şartlar Ve Şartları Araştırma Yükümlülüğü

Yönetim kurulu üyelerinde aranacak genel şartlar açıkladığımız üzere 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nda yer almaktadır.

Ancak bazı kooperatif türlerinde Kanunda yer alan şartların haricinde başkaca şartlar da bulunmaktadır. Buna göre örneğin, esnaf sanatkarlar kredi ve kefalet kooperatiflerinde yönetim kurulu üyelerinin aynı zamanda Banka ve/veya kooperatif kaynaklarından kullanılan krediler nedeniyle, asaleten veya kefaleten genel kurul tarihinden 30 gün öncesinden banka ve/veya kooperatif takibine intikal etmiş ve halen ödenmemiş kredi borcu bulunmamak, tarım satış kooperatiflerinde Kooperatifin çalıştığı ürünler üzerinde ticaret veya komisyonculuk yapanlar ve faizle para veya mal olarak kredi verenlerle menfaat veya eş ya da birinci dereceden kan ve kayın hısımlık ilişkisi bulunmamak gibi koşullar aranmaktadır.<sup>6</sup>

Yine kooperatif örnek ana sözleşmelerinde, yönetim kurulu üyelerinin aynı zamanda denetçi ve kooperatif personeli olmamak, kooperatif denetçileri ile belirli dereceye kadar hısımlığı bulunmamak gibi şartlar da yer almaktadır.

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin ana sözleşmelerinde 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununda yazılı

4) <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-ersan-sen/1146705-hukmun-aciklanmasinin-geri-birakilmasi-bir-mahkumiyet-degidir>

5) Bkz. Danıştay 12. D. E: 2007/2534, K: 2008/4502 K.09.07.2008, D.1.D.E. 2009/221, K.2009/535

6) <http://koop.gtb.gov.tr/bilgi-bankasi/ornek-anasozlesmeler/bakanlikca-kurulus-izni-verilen-kooperatif-ve-ust-kuruluslari-ornek-anasozlesmeleri>





şartların haricinde, Orman Kanununa muhalefet suçundan hapis cezasıyla mahkûm olmamak<sup>7</sup> ve en az ilkokul mezunu olmak gibi şartların arandığı, tarım kredi kooperatiflerinde de özel şartlar arasında tarım alet makine ve ekipmanlar ile tarımsal girdiler üzerinde ticaret ve komisyonculuk yapmamak ve 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na tâbi olarak çalışmamak gibi şartlar karşımıza çıkmaktadır.<sup>8</sup>

Kanun koyucu, yönetim kurulu üyelerinde aranacak şartların araştırılması yükümlülüğünü denetim kuruluna vermiştir.(*KK Md.56/2, Ek Md.3/4*) Buna göre denetim kurulu üyelerinin gerek 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'ndaki ve gerekse kooperatifin ana sözleşmesinde yazılı şartları taşıyıp taşımadığını araştırmaları, şartları taşımayan yönetim kurulu üyelerini yönetim kuruluna bildirmeleri ve bu yöneticilerin görevlerine yönetim kurulunca son verilerek yerlerine yedek üyelerin göreve çağırılması gerekmektedir. (*KK Md.56/2*) Yönetim kurulu üyelerinin Kanun'da belirtilen üyelik şartlarını araştırmayan kooperatif denetçilerinin cezai sorumlulukları söz konusu olacak, ancak kanunsuz suç ve ceza olmayacağından (*TCK Md. 2/1*) ve idarenin düzenleyici işlemleriyle ceza tesis edilemeyeceğinden (*TCK Md. 2/2*) dolayı ana sözleşmede yazılı üyelik şartlarını araştırmamış denetim kurulu üyeleri hakkında Kooperatifler Kanunu'nun 56/2 maddesi kapsamında cezai sorumluluk öngörülemezdir.(*KK Md.Ek:2/3*)

Bununla birlikte, yönetim kurulu üyelerinde aranacak şartların belgelendirilmesine yönelik işlemler irdelendiğinde, yönetim kurulu üyesinin uyruğu, belirli suçlardan mahkum olup olmadığı gibi şartların gerek araştırılmasının ve gerekse belgelendirilmesinin mümkün ve kolay olduğu, ancak yönetim kurulu üyesinin ülke çapında aynı türde başka bir kooperatifin yöneticisi olup olmadığının denetim kurulu üyelerince ulaşılabilecekleri bir veri tabanı bulunmaması nedeniyle oldukça güç olduğu, bu gibi durumların ancak belirli bir ihbara dayanılarak araştırılabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, kooperatif denetçilerinin somut bir istihbarat olmaksızın söz konusu şartı araştırmaya yönelik olarak yapabilecekleri fazlaca bir işlem bulunmamakla birlikte, göreve gelen yönetim kurulu üyesinden aynı türde başka bir kooperatifin yönetim kurulu üyesi olmadığına dair yazılı belge alarak dosyasında muhafaza etmelerinde yarar bulunmaktadır.

Denetim kurulu üyelerinin, yöneticilerin taşımaları gereken şartlarla ilgili araştırmalarının sonuçlarına genel kurula sundukları raporlarda yer vermeleri<sup>9</sup> ve şartları taşımadıklarını tespit ettikleri yöneticileri ise derhal gereği için yazılı olarak yönetim kuruluna iletmeleri gerekmektedir.

## IV - Sonuç

Kooperatifler yönetim kurulu üyeleri tarafından idare ve temsil edilirler.

Özel hukuk tüzel kişisi olan kooperatiflerde yönetim kurulu üyeliği yapabilmek için belirli şartları taşımak gerekmektedir. Bu şartların bir kısmı Kooperatifler Kanunu ile belirlenmiş, bir kısmı ise kooperatifin türüne göre ana sözleşmeler ile belirlenmiştir. Kooperatif yöneticilerinin mutlaka kooperatif ortağı ve Türk vatandaşı olmaları, aynı türde başka kooperatifin yönetim kurulu üyesi olmamaları, belirli suçlardan mahkum olmamaları gibi şartları taşımaları gerekmekte olup, bu şartları taşıyıp taşımadıklarının da denetim kurulu üyelerince araştırılması icap etmektedir. Bazı şartlar ise kooperatifin türüne göre öne çıkmakta olup, ana sözleşmesinde bu yönde ilave şartlar olan kooperatiflerde denetim kurulu üyelerinin bu şartları da araştırmak yükümlülükleri bulunmaktadır.

7) <http://www.tarim.gov.tr/TRGM/Lists/KutuMenu/Attachments/24/Tar%C4%B1msal%20Kal.%20Koop.%20Anaszi%C5%9Fmsi.pdf>

8) [http://www.tarimkredi.org.tr/files/Tarim\\_Kredi\\_Kooperatifleri\\_Anasozlesmesi.pdf](http://www.tarimkredi.org.tr/files/Tarim_Kredi_Kooperatifleri_Anasozlesmesi.pdf)

9) Bkz. 11/06/2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Kooperatifler ve Üst Kuruluşları Denetim Kurulu Üyelerinin Genel Kurul Toplantılarına Sunacakları Denetim Kurulu Raporunun Usul ve Esaslarına İlişkin Tebliğ



# TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİK: GENEL BİR BAKIŞ

*Yeter DEMİR USLU\**

Kadın girişimci, bir işletmeyi başlatıp, organize edip, işleten kadın olarak tanımlanabilir. Kadın girişimciler yenilikçi, kendine güvenen ve yaratıcı kadınlar olarak bireysel veya başkaları ile işbirliği içinde ekonomik bağımsızlık elde etmede yetenekli, kişisel, aile ve sosyal yaşama ayak uydurarak bir kuruluşu başlatıp, kurup ve işleterek başkaları için iş imkanları üretebilen kadınlardır. Girişimci kadınlar sadece bir işi kuran ve işleten değil aynı zamanda kendi kariyerlerini de çekip çeviren kadındır. Bu yeni kariyerleri; yenilik, yaratıcılık, risk alma, vizyon ve cesareti de kapsamaktadır. Onlar, zeki, bağımsız ve kalabalıkta öne çıkan, hedefleri olan ve bu hedeflerine ulaşmak için karşılaştıkları zorlukları göğüsleyen bireylerdir. Onlar, beklentilerini ve iş gayretlerini sürekli gözden geçiren ve sosyal bilinci dikkate değer ölçüde yüksek olan bireylerdir (*Keskin, 2014, s. 73*).

- Kadın girişimciler “kendi hesabına çalışan” ve “işveren” statüsünde belirlenmiştir.

- Yeni iş sahaları oluşturmanın yolunun, kadınların girişimciliğinin teşvik edilmesinden geçtiği gerek akademik çevrede, gerekse iş dünyasında ifade edilmektedir.

- Girişimcilik faaliyetini kolaylaştıran ve girişimci olmaya izin veren kişilik özelliklerinin neler olabileceği ve nasıl olması gerektiği yönünde yapılan çalışmalarda genellikle yaratıcılık, rekabetçilik, başarı yönelimli olma, risk alma gibi atıflarda bulunmaktadır. Bu çerçevede girişimcilik sadece ekonomik faaliyet alanı olarak değil, başarı gereksinimine dayalı bir kişilik yapısı olarak ele alınmaktadır.

- Girişimciler yenilikçi, yaratıcı, risk alan, ortaya çıkan fırsatları maksimum ölçüde değerlendirebilen özellikleri ile ekonomik gelişmeye dinamizm kazandıran, yeni firmaları kuran ve geliştiren bireysel aktörler olarak öne çıkmaktadır.

Son dönemlerde girişimciliği kişiye özgü karakteristiklerle açıklamanın dışında, bölgelerin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri ile birlikte değerlendiren çalışmalar da yoğunluk kazanmıştır. Bölgelerin sosyo-ekonomik özellikleri ile girişimcilik arasında oldukça belirgin ilişkiler bulunmaktadır (*Yetim, 2002*).

## 1. Dünyada Kadın Girişimcilik

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde girişimciliğin özendirilmesine özel bir önem verilmektedir. Avrupa Birliği'nde küçük işletmelerin geliştirilmesi, rekabet gücünün artırılması, uluslararası ve girişimciliğin özendirilmesi amacıyla bir dizi destekleme programları geliştirilmiştir. Aynı şekilde Türkiye'de de son yıllarda girişimcilik kültürünün gerek bireysel bazda gerekse kurumsal ölçekte

*\*Doç. Dr. İstanbul Medipol Üniversitesi, SBF*

geliştiği, yaygınlaştığı ve teşvik edildiği bilinmektedir. Son teknolojik gelişmeler ve ekonomik beklentiler sayesinde girişimciliğin daha da güç kazandığı söylenebilir. Özellikle 1980'lerden itibaren hızlı bir gelişme gösteren girişimcilik anlayışı, erkekler kadar kadınlarında ilgi alanı içerisine girmiştir. Son yıllarda dünyada çalışanların demografik yapısında görölen birçok değişiklik kadınları da etkileyerek onları iş yaşamının vazgeçilmez aktörleri haline getirmiştir. Sanayi Devrimi'ne kadar kadınların görevleri çok belirgin bir şekilde ev veya el işi olarak belirlenmişken, sonraki dönemlerde kadınların toplumdaki yerinde anlamlı değişimler olmuştur. İşgücüne katılan kadınlar çoğalmış, çalışan karı-koca sayısında yükselme meydana gelmiş ve ailenin geçimini tek başına sağlayan anneler daha sık görölmeye başlanmıştır (Tamer, 2013, s. 651). Girişimcilik faaliyetini sürdüren kadınlar hırslı olma, risk alma, kendi işini kontrol etme gibi özellikler çerçevesinde de betimlenmektedir. Kadın girişimciler erkek girişimcilerle karşılaştırıldığında, genelde aralarında benzerlikler bulunmasına rağmen kadın girişimciler farklı güdülere, iş hünerye düzeyine ve mesleki geçmişe sahiptir.

Erkek girişimciler, genel olarak 25-35 yaş arasında ilk işlerini kurarken, kadın girişimciler girişimci olabilecek potansiyellere ancak 35-45 yaşlar arasında ulaşabilmektedir. Yine erkek girişimciler ilk işlerini genellikle imalat ve inşaat sektörlerinde kurmalarına karşın, kadın girişimciler, hizmet sektörü, eğitim, danışmanlık, halkla ilişkiler alanlarında ilk işlerini kurmaktadır (Yetim, 2002).

Sektöre giriş kolaylığı, daha az sermaye ve donanım gerektirmesi gibi nedenlerle, girişimci kadınlar genellikle hizmet ve ticaret sektöründe faaliyet göstermektedir. Ayrıca bu sektörlerde yürütölen faaliyetler, kadına iş ve aile yaşamını dengeleme olanağı sunabilmektedir.

## 2. Türkiye'de Kadın Girişimcilik

***"Toplumdaki başarısızlığın nedeni, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ihmal ve kusurdan doğmaktadır"* (Mustafa Kemal Atatürk, 1923)**

Türkiye'de kadın girişimci çalışmalarının yapılmasında, gelişmiş ölkelerden başlayarak artış gösteren kadın girişimci sayısı ve **AB, OECD, BM** gibi uluslararası kuruluşların kadın girişimciliğini destekleyici ve yaygınlaştırıcı politikalar izlemesi etkili olmuştur. Fakat buna rağmen ölkemizde, Batı'lı ölkelerde olduğu kadar kadın girişimciliğinde önemli gelişmeler olmamiş veya oldukça yavaş olmuştur.

Türkiye'de ancak 1980'li yıllardan itibaren kadınların işgücüne katılımı konusunda yapılan çalışmalar yoğunluk kazanmış ve 1990'lı yıllarda da bu çalışmalar belli bir düzeye ulaşmıştır. Son yıllarda medyanın da yardımıyla kadın girişimcilere olan ilgi artmıştır. Kadın girişimciliğine yönelik olan bu ilgi, özellikle gelişmekte olan ölkelerde benimsenen ihracata yönelik kalkınma stratejileri ile yakından ilişkilidir (Tamer, 2013).

Türkiye'de girişimci kadını belirleyen temel karakteristikler ise kendine güvenli, cesaretli ve sabırlı olmadır. Kadınlar, erkek girişimcilerle karşılaştırıldığında kardan çok sosyal itibara önem vermekte, risk almada erkek girişimcilere oranla daha temkinli hareket etmekte ve daha az özgüvenli bulunmaktadır.

Uluslararası rakamlara bakıldığında, kayıtlı ekonomi içindeki şirketlerin yüzde 25-33'ünün sahiplerinin kadın olduğu görölmektedir (Schindehutte, Morris ve Brennan, 2003). Yine Dünya Bankası'nın yedi Orta Doğu ölkesinde yapmış olduğu bir çalışmada, toplam 4000 şirketin sahiplerinin %13'ünün kadın olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar, global kadın işgücündeki en yüksek artışın endüstrileşmiş ölkeler olduğunu gösterirken, en düşük artışı sergileyenlerin ise zaten işgüçlerinde büyük sayıda kadın bulunan Doğu Avrupa ölkeleri olduğunu belirtmektedir (Gürol ve Marşap, 2007). Dolayısıyla yalnızca profesyonel anlamda çalışan kadınlarda değil, kadın girişimciliğinde de artışların olduğu söylenebilir.

Gelişmekte olan ölkelerin ithal ikamesi politikasında yaşanan sorunlar, yurt içi kaynak kullanarak



küresel pazarla bütünleşme yollarının aranmasına neden olurken, kullanılan girdiler açısından ithalata bağımlı olmayan emek yoğun sektörlerin ve bu sektörlerde istihdam edilen **“kadın emeğinin önemini arttırmıştır”** (Yetim, 2002).

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadın girişimciliği üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olması bu tür ülkelerde kadın girişimcilerin rolünün ve etkinliğinin ne oranda olduğunu anlamada sorun oluşturabilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de kadınların ekonomik faaliyetlere katılımlarının sınırlı olması genellikle; aile içindeki rol, bu role bağlı tercihler ve aile içindeki ataerkil ilişkilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Kadınların Türkiye’de girişimcilik faaliyetleri temelde yapısal uyum politikalarının etkisiyle azalan hane gelirlerine yönelik geliştirilen “kadınların kendi başlarına küçük işyeri kurma girişimlerine” dayanmaktadır. Kadınların gerek haneye ek gelir sağlamak ve gerekse ücretli işlerde çalışma çabalarının artması onların ekonomik faaliyetlere girişini hızlandırmıştır. Fakat Türkiye’de özellikle başvurulan işlere uygun eğitim ve becerisi olmayan kadınların iş bulma şanslarının son derece zayıf olması, zorunlu olarak kadınları kendi işinde çalışmaya sevk etmiştir (Demir, 2015).

Türkiye’de kadınları girişimci olmaya iten nedenlerin, kadınların daha özgürlükçü ve eşitlikçi değerlere sahip olmaya başladıkları ayrıca; Türkiye’de Kadın Girişimciler; engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme, güvendikleri çeşitlenen mal ve hizmet piyasasında kendilerine daha uygun işler bulabildikleri gibi faktörler olmadığı aksine ülkenin makro ekonomik koşullarının hane halkı geliri üzerinde yarattığı olumsuz etkileri azaltmanın bir çabası olduğu ifade edilebilir. Kadınların işlerini daha çok yalnız başlarına kurdukları, işlerini büyük ölçüde sevdiğikleri için yaptıkları, büyük bir bölümünün herhangi bir ticari ve iş deneyimine sahip olmadan işlerini kurdukları, başlangıç sermayelerini ise daha çok aile ve akrabalarından temin ettikleri tespit edilmiştir. Kadınların mücadeleci, hırslı, evine iş götüren ve kendileri için erişilmesi zor hedefler belirleyen yapıda oldukları bulgularına ulaşılmıştır.

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren kadın çalışanlar ile ilgili yapılan çalışmalar özetlenecek olursa; iş kadınlarının yarısından fazlasının ticaret sektöründe girişimci olduğu, genellikle 30-39 yaş diliminde yer aldığı ve yarısına yakınının eğitim düzeyinin sadece lise eğitimi düzeyinde kaldığı ve genellikle kentli oldukları belirlenmiştir. Türkiye’de girişimci kadınları belirleyen temel karakteristikler ise; kendine güvenli, cesaretli ve sabırlı olmasıdır. Kadınlar, erkek girişimcilerle karşılaştırıldığında kârdan çok sosyal itibara önem vermekte, risk almada erkek girişimcilere oranla daha temkinli hareket etmekte ve daha az özgüvenli bulunmaktadırlar. Bu bağlamda Türkiye’de işverenler içerisinde kendi işini kuran ve girişimcilik faaliyetleri içerisinde olan kadınların oranı %13 olarak belirlenmiştir (MEB, 2014).

Türkiye’de kadınları girişimci yapmaya yönelik çalışmaların oldukça çeşitli olduğu söylenebilir. Kadın girişimciliğini destekleme ve geliştirme kapsamında dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda kadın girişimciliğinin desteklenmesi amacıyla birtakım tedbirler alınmıştır. Kadın girişimciliğinin desteklenmesi amacıyla bankalar kredi programlarını daha etkin hale getirmişlerdir. Yukarıda da ismi geçen kamu kuruluşları, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları tarafından kadın girişimciliğini arttırmaya yönelik uygulamaya aktarılan ve yürütülen projeler de bu kapsamda ifade edilebilir.

### 3. Dünya’da ve Türkiye’de Kadın Girişimciliğinin Kıyaslı Değerlendirilmesi

Kadın Girişimciliği Türkiye açısından değerlendirildiğinde, 1995-2009 arasındaki dönemde kadınların kırsal alanda işgücüne katılım oranı, %49.3’ten %35.7’ye düşerken, kentlerde %17.1’den %21.3’e çıkmıştır. Yani çalışmak isteyen kadın sayısının özellikle kentlerde görece olarak hızla arttığı söylenebilir. Bu durum, kadınların tarımsal faaliyetlerden çok ticari ve ekonomik arenada daha bilinçli girişimcilik faaliyetlerine yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir. Yine toplam 42

ülkede yapılan Küresel Girişimcilik Araştırması'nda Türkiye'deki kadınların işgücüne katılımı 2006 yılında %30 iken 2007 yılında bu oranın %24'e gerilediği ve Türkiye'deki erkeklerin kadınlardan üç kattan daha fazla girişimci olduğu bulgulanmıştır. Her ne kadar kadınların erkeklere göre işgücüne katılımı ve girişimcilik faaliyetleri konusunda istenen seviyede olamadığı bir gerçek olsa da, kadınların her geçen gün ekonomik hayatta daha etkin hale gelmeye başladığı ise bilinen bir gerçektir. Özellikle kırılgan bir ekonomiye sahip olan ülkemizde, ekonomiyi büyütmede, istihdamı arttırmada ve kalıcı bir üretim ve pazarlama anlayışı ile dünya ölçeğinde faaliyet gösteren işletmeler yaratmada, kadın girişimcilerin önemli bir rol oynayabileceği dikkate alınmalıdır. Nitekim Türk iş dünyasında zengin olmanın, kullanılmayan potansiyelin etkin hale getirmenin ve yeni iş sahaları oluşturmanın yolunun açılması gereklidir. Bu bağlamda, kadınların da üretim yaşamı içine katılımını arttırmak için kadın girişimcileri destekleyen politika ve programların ön plana çıkması, kadınların, ekonomik ve sosyal yaşamdaki potansiyellerini harekete geçirecek gücü kendilerinde görmeleri gerekmektedir. Ancak bu program ve düşüncelerin başarılı olabilmesi için kadın girişimcilerin karşılaştıkları engelleri, çalışma koşullarını, yönetim biçimlerini, işlerini kurma ve geliştirme stratejilerini, gelecek yönelimlerini ve örgütsel ve çevresel fırsatları değerlendirme potansiyellerini ortaya koyan kapsamlı araştırmalara gerek vardır (Tamer, 2013).

Girişimciliğin hız kazandığı günümüz dünyasında, kadınların Türkiye perspektifinden, girişimcilik faaliyetlerinde karşılaştıkları engelleri ve yaratacakları fırsatları kuramsal bir çerçevede ele almak Kadınların Özellikle 1980'lerden itibaren hızlı bir gelişme gösteren girişimcilik anlayışı, erkekler kadar kadınlarında ilgi alanı içerisine girmiştir. Son yıllarda dünyada çalışanların demografik yapısında görülen birçok değişiklik kadınları da etkileyerek onları iş yaşamının vazgeçilmez aktörleri haline getirmiştir.

Uluslararası rakamlara bakıldığında, kayıtlı ekonomi içindeki şirketlerin yüzde 25-33'ünün sahiplerinin kadın olduğu görülmektedir. Yine Dünya Bankası'nın yedi Orta Doğu ülkesinde yapmış olduğu bir çalışmada, toplam 4000 şirketin sahiplerinin %13'ünün kadın olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar, global kadın işgücündeki en yüksek artışın endüstrileşmiş ülkeler olduğunu gösterirken, en düşük artışı sergileyenlerin ise zaten işgüçlerinde büyük sayıda kadın bulunan Doğu Avrupa Ülkeleri olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla yalnızca profesyonel anlamda çalışan kadınlarda değil, kadın girişimciliğinde de artışların olduğu söylenebilir. Yani çalışmak isteyen kadın sayısının özellikle kentlerde görece olarak hızla arttığı söylenebilir. Bu durum, kadınların tarımsal faaliyetlerden çok ticari ve ekonomik arenada daha bilinçli girişimcilik faaliyetlerine yöneldiğini göstermesi açısından önemlidir. Toplam 42 ülkede yapılan Küresel Girişimcilik Araştırması'nda Türkiye'deki kadınların işgücüne katılımı 2006 yılında %30 iken 2007 yılında bu oranın %24'e gerilediği ve Türkiye'deki erkeklerin kadınlardan üç kattan daha fazla girişimci olduğu bulgulanmıştır. Her ne kadar kadınların erkeklere göre işgücüne katılımı ve girişimcilik faaliyetleri konusunda istenen seviyede olamadığı bir gerçek olsa da, kadınların her geçen gün ekonomik hayatta daha etkin hale gelmeye başladığı ise bilinen bir gerçektir. Özellikle kırılgan bir ekonomiye sahip olan ülkemizde, ekonomiyi büyütmede, istihdamı arttırmada ve kalıcı bir üretim ve pazarlama anlayışı ile dünya ölçeğinde faaliyet gösteren işletmeler yaratmada, kadın girişimcilerin önemli bir rol oynayabileceği dikkate alınmalıdır (Tamer, 2013).

Yapılan araştırmaların sonucuna göre çalışanların, kadın patronla çalışmak istedikleri ortaya çıkmıştır. Çalışanların daha çok kadın patron tercih etmelerindeki sebepler ise şöyle sıralanmaktadır (Demir, 2015):

- Kadınlar, bir iş için erkekten daha fazla çaba gösteriyorlar ve daha dikkatli.
- Kadınlar, çalışanlarına gerekli eğitimi daha iyi verebiliyorlar.
- Kadınların öğreticilik yanı erkeklere oranla daha gelişkin.
- Kadınlar yeni durumlara ve değişimlere daha rahat uyum sağlayabiliyorlar.



- Kadınların, yanlarında çalışanları iş konusunda heveslendirme ve teşvik etme yetenekleri erkeklere oranla daha gelişkin.
- Kadınlar yeni fikirlere daha açıktır. Ayrıca kadınların yaratıcılıkları da iş yaşamında başarının kapısını aralıyor.
- Kadınlar gözlem yeteneklerini iş yaşamında başarılı bir biçimde kullanabiliyor.
- Çalışanlarıyla iletişim kurarken kadının sağladığı başarı iyi bir yönetici olmasında olumlu bir etki yapıyor.
- Kadının problem çözebilmedeki başarısı, bir yönetici olarak erkekten daha başarılı olmasını sağlıyor.
- Kadınlar özel yaşamlarında olduğu gibi iş yaşamında da açık bir stratejiye sahipler.
- Kadınlar iş yaşamında erkeklere oranla daha neşeli ve eğlenceli olabiliyor.

Kırsal alanda kadın girişimciliği ve pazarlama konusu; bölgede arazinin coğrafik konumu, engebeli ve parçalı arazi yapısı nedeniyle üretilen ürün yetersizliği, Bölgede yetiştirilen ürünlerin köyden kent pazarlarına nakliye sorunu, örgütlenme yetersizliği, üretilen ürünü pazarlama aşamasında koruma ve muhafaza koşullarının yetersizliği, tarımın hala geçimlik yapıyor olması (girişimci olarak değil köylü olarak), bölgede lider çiftçilerin azlığı, kırsal alanda kadına yönelik yapılan yatırım ve desteklerin doğru kanallardan yapılamaması ve yeterince duyurulmaması, kadına verilen kredilerin azlığı, teknoloji kullanımının yetersiz olması, kadının karar alma sürecinde yer almaması, kadına yönelik danışmanlık hizmetlerinin yetersizliği gibi konular öne çıkan problemlerdir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı , 2012).

## 4. Kaynaklar

- Demir, N. (2015). Türkiye’de Girişimcilik ve Kadın. Kalkınmada Anahtar Verimlilik (315).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı . (2012). Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016). Ankara: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı .
- Gürol, M., ve Marşap, A. (2007). Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın. Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi , 95-109.
- Keskin, S. (2014). Türkiye’de Kadın Girişimcilerin Durumu. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi , 9 (1), 71-94.
- MEB. (2014). Girişimci Fikirler ve İş Kurmak. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Schindehutte, M., Morris, M., ve Brennan, C. (2003). Entrepreneurs and Motherhood: Impacts on Their Children in South Africa and the United States. Journal Small Business Management , 94-107.
- Tamer, G. (2013). Dünyaya Kıyasla Türkiye’de Kadın Girişimciliği. International Conference on Eurasian Economies , 649-656.
- Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. Ege Akademik Review , 2 (2), 79-92.



# KOOPERATİF ORTAKLARININ YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Mustafa YAVUZ\*

## 1. Giriş

Kooperatiflerin en temel amacı, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumaktır. Deyim yerindeyse kooperatifler, ortakları için çalışırlar. 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa<sup>1</sup> (**KoopK**) göre kooperatiflerin merkezinde sermaye değil, ortaklar vardır. Dolayısıyla, kooperatiflerde ortaklık hakları ve bu hakların korunması önem arz etmektedir. Buna mukabil, anılan Kanunda ve ilgili bakanlıklar tarafından çıkarılmış olan örnek anasözleşmelerde ortaklar için bazı yükümlülükler öngörülmüştür. Zira nimet-külfet dengesi bunu gerektirmektedir.

Yükümlülük, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde, “yapılması zorunlu olan iş veya bir işi yapma zorunluluğu, yüküm, mükellefiyet, mecburluk, mecburiyet” şeklinde açıklanmıştır.<sup>2</sup> **KoopK**'nın 23. maddesinde, ortakların hak ve vecibelerde eşit olduğu hükme bağlanmıştır. Bu doğrultuda her ortak, kooperatife karşı ödev ve yükümlülüklerini kanunun kabul ettiği esaslar dâhilinde yerin getirmekle mükelleftir.

İşte bu çalışmada, kooperatiflerde ortakların yükümlülükleri tüm yönleriyle ele alınmış ve incelenmiştir.

## 2. Kooperatif Ortaklarının Yükümlülükleri

### 2.1. Sır Saklama Yükümlülüğü

Kooperatif ortakları, kooperatifin ticari defterlerini ve haberleşme ile ilgili hususları inceleme hakkına sahiptir. Ancak, ortaklar söz konusu hakkı, genel kurulun açık bir izni veya yönetim kurulunun kararı ile kullanabilirler. Genel kuruldan ya da yönetim kurulundan izin alınmak suretiyle ortaklar, kooperatifin defter ve belgelerini inceleyebilir. Bununla birlikte **KoopK**'da, incelenmesine izin edilen defter ve belgelerden öğrenilecek sırlar hariç olmak üzere, hiçbir ortağın kooperatifin iş sırlarını öğrenmeye yetkili olmadığı açıkça belirtilmiştir. Başka bir deyişle, kooperatif ortakları için sır saklama yükümlülüğü öngörülmüştür.

\* **Gümrük ve Ticaret Başmüfettişi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı**

1) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 10.05.1969 tarihli ve 13195 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

2) [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59d772bcb4c618.21382105](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59d772bcb4c618.21382105) (Erişim-31.10.2017)



Zira her ortak ne suretle olursa olsun öğrenmiş olduğu kooperatife ait iş sırlarını, sonradan ortaklık hakkını kaybetmiş olsa dahi daima gizli tutmak zorundadır (*KoopK md. 25*).

Sır saklama yükümlülüğünün amacı, kooperatifin üçüncü kişilerce öğrenilmesinde sakınca olan ve dolayısıyla üçüncü kişiler tarafından öğrenilmesi kooperatife zarar verecek bilgilerin açıklanmasını engellemek<sup>3</sup>, bir başka anlatımla, ortakların bir şekilde elde ettiği sırları kullanarak kooperatife zarar vermesini önlemektir. Sır, gizli tutulup söylenmemesi, kimseye açıklanmaması gereken şey anlamına gelmektedir.

Genel olarak sır; işitmek, görmek veya sair suretlerle öğrenilen ve maddi varlığa sahip bulunmayan, gizli veya sınırlı sayıda kişi tarafından bilinen ve saklı tutulması lazım olan bir husus şeklinde tanımlanmaktadır.

Ortaklar yönünden bir hususun kooperatif sırrı olarak nitelendirilmesi için; olay, fikir, görüş, iş ve işlem olarak gerçekte var olması, sınırlı sayıda kişilerce bilinmesi, ilgililerce üçüncü kişiler tarafından öğrenilmesinin istenmemesi, saklanmasında şirketin bir yararının bulunması gibi unsurları ihtiva etmelidir.<sup>4</sup>

Dolayısıyla, ortaklar da dâhil olmak üzere üçüncü kişiler tarafından bilinmesinde kooperatif menfaatleri açısından sakıncalı olan hususları "sır" olarak nitelemek uygun olacaktır.<sup>5</sup>

Ortağın kooperatife ait iş sırlarını öğrenmesi, incelenmesine izin verilen defter ve vesikaların incelenmesi sonucu gerçekleşebileceği gibi, diğer yollardan, örneğin gizli olarak belgeleri incelemesi, kooperatifi çalışanlarından bilgi sızdırması şeklinde de gerçekleşebilir. İş sırlarını öğrenme şekli nasıl olursa olsun, ortak öğrendiği sırları gizli tutmak zorundadır. Görüldüğü üzere, sır saklama yükümlülüğü, sadece ortak olunan dönemde değil, ortaklıktan ayrılınması halinde de geçerliliğini korumaktadır.

Yeri gelmişken belirtelim ki, sır saklama yükümlülüğünün ihlali halinde ilgili ortaklar hakkında hukuki ve cezai sorumluluk öngörülmüştür.

Nitekim söz konusu yükümlülüğe uymayan ortak, meydana gelecek zararlardan kooperatife karşı sorumlu olduğu gibi, kooperatifin şikâyeti üzerine herhangi bir zarar umulmasa dahi bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.

## 2.2. Ortaklık Payını Ödeme Yükümlülüğü

Kooperatifler ortaklık payı, ortak ile kooperatif arasında hukuki bir ilişki doğurur. Bu ilişki gereğince her ortak bir takım borç ve yükümlülüklerle sahiptir.<sup>6</sup>

Keza kooperatife giren her ortak en az bir ortaklık payı almakla yükümlüdür. Ortaklık paylarının toplamı, kooperatifin sermayesini oluşturur. Anasözleşmede, en yüksek had tespit edilerek bir ortak tarafından bu had dâhilinde birden fazla pay alınmasına izin verilebilir (*KoopK md. 19*).

Anılan hükümde, bir ortaklık payının değerinin 100.000 Türk Lirası olduğu, kooperatife giren ortakların en çok 5.000 pay, kooperatiflerin üst kuruluşuna iştirak edenlerin ise en az 50 pay taahhüt edebileceği, ortaklık payının değerinin Bakanlar Kurulu kararı ile artırılabilmesi ifade edilmiştir.

3) N. Fusun Nomer, *Anonim Ortaklıkta Pay Sahibinin Sadakat Yükümlülüğü*, Beta Yayınları, İstanbul 1999, s.125.

4) Orhan Nuri Çevik, *Anonim Şirketler, Seçkin Kitabevi*, Ankara 1988, s.844-845.

5) N. Fusun Nomer, *age*, s.125.

6) Orhan Nuri Çevik, *age*, s.766.

7) 2009/15233 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 23.07.2009 tarihli ve 27297 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.



Buna istinaden Bakanlar Kurulunun 14.07.2009 tarihli ve 2009/15233 sayılı Kararı<sup>7</sup> ile **KoopK**'ya tabi kooperatiflerde, bir ortaklık payının değerinin 100 Türk Lirasına yükseltilmiştir. Diğer taraftan, Kanunda yer alan sarıh hüküm gereğince, anasözleşmeyle dahi bir ortağın alabileceği pay sayısı 5.000'den fazla olamaz.

Ortakların, yüklendikleri paylar için ödeyecekleri meblağ anasözleşmede gösterilir. Ayrıca, ortaklık paylarına, anasözleşmeye göre düzenlenen ortaklık senedinde yer verilir. Senetle temsil edilmeyen paylar ise 100-TL olarak itibar olunur.

Kooperatif, ortaklık payını ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeyen ortağı, elden yazılı olarak veya taahhütlü mektupla, bu husus mümkün olmazsa ilanla ve uygun bir süre belirterek yükümlülüğünü yerine getirmesini ister.

İlk isteğe uymayan ve ikinci istemeden sonra da bir ay içinde yükümlülüğünü yerine getirmeyenin ortaklığı kendiliğinden düşer. Ortaklığın düşmesi ilgili kişinin borcunun yok olmasını gerektirmez (*KoopK md. 27*).

Öte yandan, kurucu ortakların taahhüt ettikleri pay bedellerinin en az ¼'ü tescilden önce, gerisi de kooperatifin tescilini izleyen 24 ay içinde ödenir.

Nakdi ödemeler, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na bağlı bir bankada, kurulmakta olan kooperatif adına açılacak özel bir hesaba, sadece kooperatifin kullanabileceği şekilde yatırılır.

Taahhüt edilen payların, kanunda veya anasözleşmede öngörülmüş bulunan ve kanunda yazılı olandan daha yüksek olan tutarlarının ödendiği, ticaret siciline yöneltilecek bir banka mektubu ile ispatlanır. Banka, bu tutarı, kooperatifin tüzel kişilik kazandığını bildiren bir sicil müdürlüğü yazısının sunulması üzerine sadece kooperatife öder (*KoopK 98, TTK md. 344-345*).

Ancak, kooperatiflerde ortaklık payının düşük olması nedeniyle uygulamada bu ödeme daha çok peşin olarak yapılmaktadır.

## 2.3. Ek Ödeme Yükümlülüğü

Bilanço açıklarını kapatmada kullanılmak üzere ortaklar, anasözleşme ile ek ödemeyle yükümlendirilebilir. Ek ödemelere genel kurulca karar verilir.

Ek ödemeler, yalnız bilanço açıklarını kapatmak için kullanılabilir, başka bir amaçla kullanılamaz. Dolayısıyla, ek ödeme yükümlülüğünde ortak bizzat kooperatife karşı sorumlu olmaktadır.

Kooperatifin bir yıllık faaliyet neticeleri menfi olduğu takdirde açık, yedek akçelerden ve bunların kâfi gelmemesi halinde ek ödemelerle veya ortakların sermaye paylarıyla karşılanır.

Ek ödeme yükümlülüğü sınırsız olabileceği gibi belirli miktarlarla veya iş hacmi ile veya paylarla orantılı olarak sınırlandırılabilir.

Ek ödeme yükümlülüğü ihdası hakkında alınacak genel kurul kararları için bütün ortakların ¼'ünün rızası gereklidir (*KoopK md. 31, 38, 52/1*).

Ek ödemeye karar verme yetkisi münhasıran genel kurula ait olup, bu yetki yönetim kuruluna devredilemez. Söz konusu açıklamalar kapsamında, ek ödeme yükümlülüğü tüm kooperatifler için değil, sadece anasözleşmesinde hüküm bulunan ve bu yönde gerekli nisapla karar alan kooperatiflerin ortakları için geçerlidir.

Ek ödeme yükümlülüğünün oluşabilmesi için ise anasözleşmenin ortakları ek ödeme yükümlülüğü ile yükümlendirmiş olması, ek ödemelerin bilanço açıklarının kapatılmasında kullanılması ve bilanço açıklarının öncelikle yedek akçelerle karşılanması gerekir.



## 2.4. İflas Halinde Oluşacak Borcun Ödenmesi Yükümlülüğü

Kooperatifler, diğer ticaret şirketleri gibi her türlü borçlarından dolayı iflasa tabidir. Kooperatifin dağılıma nedenlerinden biri de iflasın açılmasıdır. Kooperatifin iflasına alacaklıların veya kooperatifin isteği üzerine karar verilebilir.

Ortakları şahsen sorumlu bulunan veya ek ödemelerle yükümlü olan bir kooperatifin iflası halinde iflas idaresi, sıra cetvelini düzenlemekle beraber ortaklardan her birinin payına düşen borcun ödenmesini kendilerinden ister.

O halde, ek ödeme yükümlülüğünü kabul eden bir kooperatifin iflası halinde her ortak kendisine düşen borcu ödemekle sorumludur. Tahsil olunamayan meblağlar ise diğer ortaklar arasında bölüşülür.

Aktif bakiyesi pay cetvellerinin kesin olarak tespiti üzerine geri verilir. Kendi payından fazla ödemede bulunan ortaklar, ödeme yapmayan ortaklara karşı rücu hakkına sahiptir.

Ortaklar, geçici olarak tespit olunan borçlarıyla pay cetveli aleyhine 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu<sup>8</sup> hükümlerine göre itiraz edebilir (KoopK md. 33).

## 2.5. Ortaklık Payı Dışındaki (Aidat, Ara Ödeme Gibi) Ödemeleri Yapma Yükümlülüğü

Ticaret şirketlerinden farklı olarak kooperatiflerde, kârın yerini ekonomik menfaat, sermayenin yerini de karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet aldığından sermaye unsuruna önem verilmemiş, ticaret şirketlerine göre kooperatiflerde sermaye çok düşük tutulmuştur.

Bu noktada, kooperatiflerde sermaye miktarları sınırlıdır. Sınırlı sermayeyle kooperatiflerin amaçlarını gerçekleştirmeleri her zaman mümkün olamamaktadır. Bu bakımdan amaçlarını gerçekleştirebilmek için kooperatifler genel kurul kararıyla aidat, ara ödeme gibi ödemelerin yapılmasını isteyebilir.<sup>9</sup>

Bir başka deyişle, kooperatiflerde ortaklar, taahhüt ve tediye ettikleri ortaklık payı bedelleri dışında, kooperatif amaçlarının gerçekleşmesini sağlamak üzere genel kurulca belirlenecek genel gider, arsa, altyapı, inşaat ve benzeri gider taksitlerini ve öngörülmüşse bunların gecikme bedellerini ödemek zorundadır.

Genel kurulun bu yöndeki kararları, kooperatife kayıtlı ortaklardan genel kurula katılma hakkına sahip olanların en az ¼'ünün şahsen veya temsilen toplantıda hazır bulunduğu toplantıda, oylama sırasındaki mevcudun yarısından fazlasının oyu ile alınabilir. Ortakların aidat ödemekle yükümlü tutulması ancak genel kurul kararıyla olabilir. Genel kurul bu yetkisini yönetim kuruluna devredemeyeceği gibi yönetim kurulu da resen böyle bir yetki kullanamaz. Ancak, genel kurulun aidat ödemesi kararı alabilmesi için bu hususta anasözleşmede bir hüküm yer alması gerekir. İlgili bakanlıklar tarafından hazırlanan örnek anasözleşmelerde genellikle "**ortaklık payı dışındaki ödemeler**" başlığı altında böyle bir hükme yer verilmektedir.

Ortaklık payı ve bunun dışındaki ödeme yükümlülüklerini yerine getiren ortak, kooperatiften çıktığı ya da çıkarıldığı takdirde yapmış olduğu tüm ödemeleri kooperatiften isteyebilir. Öte yandan, kooperatif, ortaklık payı dışında aidat, ara ödeme gibi diğer ödeme yükümlülüklerini yerine getirmeyen ortağı da, elden yazılı olarak veya taahhütlü mektupla, bu husus mümkün olmazsa ilanla ve münasip bir süre belirterek yükümlülüğünü yerine getirmelerini ister. İlk isteğe uymayan ve

8) 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu, 19.06.1932 tarihli ve 2128 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

9) [http://www.csb.gov.tr/iller/dosyalar/dosya/il\\_webmenu8350.pdf](http://www.csb.gov.tr/iller/dosyalar/dosya/il_webmenu8350.pdf) (Erişim-31.10.2017).

ikinci istemeden sonra da bir ay içinde yükümlerini yerine getirmeyenlerin ortaklığı kendiliğinden düşer. Ortaklığın düşmesi ilgili kişinin doğmuş borçlarının yok olmasını gerektirmez (KoopK md. 27).

## 2.6. Kooperatif Hakkında Yanlış Bilgi

### Vermeme Yükümlülüğü

Kooperatif ortaklarının, kamuya yaptıkları beyanlar veya genel kurula sundukları rapor ya da öneriler aracılığıyla ilgililere kasten yanlış bilgi vermesi veya verdirtmesi yasaktır. Dolayısıyla ortaklar, söz konusu fiilleri yapmamakla yükümlüdür.

Keza bahsi geçen yükümlülüğe ilişkin olarak, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun<sup>10</sup> **“Şirket veya kooperatifler hakkında yanlış bilgi”** başlıklı 164. maddesinde, *“Bir şirket veya kooperatifin kurucu, ortak, idareci, müdür veya temsilcileri veya yönetim veya denetim kurulu üyeleri veya tasfiye memuru sıfatını taşıyanlar, kamuya yaptıkları beyanlarda veya genel kurula sundukları raporlarda veya önerilerde ilgililerin zarara uğramasına neden olabilecek nitelikte gerçeğe aykırı önemli bilgiler verecek veya verdirecek olurlarsa altı aydan üç yıla kadar hapis veya bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar.”* hükmüne yer verilmiştir.

**“Kamuya yapılan beyanlardan”** maksat, basın ve yayın yoluyla veya postayla prospektüsler gönderilerek belirli olmayan kişilere hitap edilmesi ve bunlara önemli yanlış bilgiler verilmesidir.

Bu tür bilgilerin genel kurula sunulan raporlarda, önerilerde yer alması da suç sayılmaktadır. O halde, fail olan ortağın, cezalandırılabilmesi için kooperatif hakkında yanlış bilgiyi bilerek ve isteyerek vermiş olması gerekmektedir. Suçun oluşması için yapılan işlemin yanlış olduğunun bilinmesi ve doğru imiş gibi gösterilmesi de zorunludur. Suçun işlenmesi sırasında, sahte resmi veya özel belgenin kullanılması halinde, ortağa hem bu suçtan, hem de sahtecilik suçlarından dolayı ayrı ayrı ceza uygulanır.<sup>11</sup>

## 2.7. Haksız Yere ve Kötüniyetli Alınan Risturnun İade Yükümlülüğü

KoopK'nın 98. maddesindeki **“Bu Kanunda aksine açıklama olmayan hususlarda Türk Ticaret Kanunundaki anonim şirketlere ait hükümler uygulanır.”** hükmü gereğince, anonim şirketlere ilişkin hususlar kooperatifler hakkında da uygulanmaktadır. Yapılan atıf gereğince, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun<sup>12</sup> 512. maddesi bağlamında, kooperatif ortakları haksız yere ve kötüniyetli aldıkları risturnu iade etmekle yükümlüdür.

Söz konusu hükümde, haksız yere ve kötüniyetle kâr payı veya hazırlık dönemi faizi alan pay sahiplerinin, bunları geri vermekle yükümlü olduğu, geri alma (istirdat) hakkının paranın alındığı tarihten itibaren beş yıl geçmekle zamanaşımına uğrayacağı öngörülmüştür. Anonim şirketlerde kar payının kooperatiflerdeki karşılığı ise risturndur. Bu çerçevede, özellikle tüketim, üretim ve kredi kooperatiflerinde ortaklara dağıtılan risturnların haksız olarak ortaklara fazla ödenmesi halinde ortaklar haksız ve kötüniyetle aldıkları tutarı beş yıl içinde kooperatife geri vermekle yükümlüdür.

## 2.8. Belli Bir Miktarda Mal Alımı ya da Teslimi Yükümlülüğü

10) 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 12.10.2004 tarihli ve 25611 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

11) Mustafa Yavuz, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Yeni Bir Suç Tipi: Şirket ve Kooperatifler Hakkında Yanlış Bilgi, Yaklaşım Dergisi, Eylül 2007, S.177.

12) 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 14.02.2011 tarihli ve 27846 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.



Ortağın, kooperatiften belli miktarlarda alım (*alışveriş*) yapması gibi yükümlülükler kabul yükümleri olarak değerlendirilir. Örneğin, bir ecza kooperatifinde anasözleşmeye, asgari bir alım zorunluluğu konulabilir; limit altı kalanlara çıkarma dâhil çeşitli yaptırımlar uygulanabilir. Bunun yanında, özellikle tarımsal amaçlı kooperatiflerde hizmet yükümlülükleri karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, ortakların kooperatif konusunun elde edilmesi için belirli ölçüler içinde kooperatife bizzat çalışarak katkıda bulunması veya bir taşıyıcılar kooperatifinde ortağın aracıyla birlikte çalışma zorunluluğu bu şekilde değerlendirilebilir.<sup>13</sup>

Aynı şekilde bir tüketim kooperatifinde, kooperatif mağazalarından belirli tutarlarda alımda bulunma şartı getirilebilir. Öte yandan, tarım satış kooperatiflerinde olduğu gibi bazı kooperatiflerde, ortağın her yıl belli miktarda ürün teslimi taahhüdünde bulunulması ve bu taahhüdün yerine getirilmesi anasözleşme ile öngörülebilir. Taahhüdünü yerine getirmeyen ortakların, genel kurula katılma ve oy kullanma gibi kimi hakları kısıtlanabilir.

### 3. Sonuç

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve ilgili diğer mevzuatta kooperatif ortaklarına bazı haklar tanındığı gibi, menfaatler dengesine uygun olarak bu ortaklar hakkında yükümlülükler de öngörülmüştür. Bu çerçevede, Kooperatifler Kanununa ve ilgili bakanlıklar tarafından çıkarılan örnek anasözleşmelere göre kooperatif ortaklarının yükümlülükleri; sır saklama yükümlülüğü, ortaklık payını ödeme yükümlülüğü, ek ödeme yükümlülüğü, iflas halinde oluşacak borcun ödenmesi yükümlülüğü, ortaklık payı dışındaki (*aidat, ara ödeme gibi*) ödemeleri yapma yükümlülüğü, kooperatif hakkında yanlış bilgi vermeme yükümlülüğü, haksız yere ve kötüniyetli alınan risturnun iadesi yükümlülüğü, anasözleşmede yer alan kurallara göre belli bir miktarda mal alımı ya da teslimi yükümlülüğü şeklinde sıralanabilir.

Söz konusu yükümlülüklerden örneğin, ortaklık payını ve bunun dışındaki diğer ödeme yükümlülüklerini Kanunda öngörülen esaslar çerçevesinde yapılan tebligatlara rağmen ödemeyen ortakların ortaklığı kendiliğinden düşecektir. Yine bazı yükümlülükleri ihlal eden ortakları ağır hukuki ve cezai sorumluluklar beklemektedir. Mesela, sır saklama yükümlülüğünü ihlal eden ortak, bir yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla, kooperatif hakkında yanlış bilgi veren veya verdiren ortaklar da altı aydan üç yıla kadar hapis veya bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılacaktır. Dolayısıyla, kooperatif ortaklarının, herhangi bir mali, hukuki veya cezai bir yaptırımla karşı karşıya kalmamak için Kooperatifler Kanunu ve ilgili diğer mevzuat ile anasözleşmelerde öngörülen yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmeleri ve bu hususlarda gereken hassasiyeti göstermeleri menfaatlerine olacaktır.

### KAYNAKÇA

- 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu (19.06.1932 tarihli ve 2128 sayılı R.G.).
- 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu (10.05.1969 tarihli ve 13195 sayılı R.G.).
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (12.10.2004 tarihli ve 25611 sayılı R.G.).
- 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (14.02.2011 tarihli ve 27846 sayılı R.G.).
- 2009/15233 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (23.07.2009 tarihli ve 27297 sayılı R.G.).
- Çevik, Orhan Nuri, Anonim Şirketler, Seçkin Kitabevi, Ankara 1988.
- Nomer, N. Füsün, Anonim Ortaklıkta Pay Sahibinin Sadakat Yükümlülüğü, Beta Yayınları, İstanbul 1999.
- Üstün, Yusuf, Aydın, Muhittin, Kooperatifler Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2014. Yavuz, Mustafa, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununda Yeni Bir Suç Tipi: Şirket ve Kooperatifler Hakkında Yanlış Bilgi, Yaklaşım Dergisi, Eylül 2007, S.177.
- <http://www.csb.gov.tr>
- <http://www.tdk.gov.tr>

13) Yusuf Üstün, Muhittin Aydın, Kooperatifler Hukuku, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü



# DÜNYADAKİ BAKKAL KOOPERATİFÇİLİĞİNE GENEL BİR BAKIŞ ve TÜRKİYE ÖRNEĞİ

*Vedat SADIOĞLU\**

## Giriş

Avrupa pazarının doymasıyla birlikte ülkemize yönelen yabancı sermayeli marketlerin sayısı büyük şehirlerde hızla artmaktadır.

Holdinglelerin de sektöre açılmasıyla marketçilikte büyük bir rekabet yaşanmaktadır.

Ülke genelinde sayıları yüz binleri aşan, emek ve sermayesini birleştirerek çalışan bakkal sayısı, giderek artan süpermarketler, hiper veya grosmarketler karşısında zor duruma düşmektedirler.

Bakkalların, kısıtlı finansal imkânlarıyla oluşturmaya çalıştıkları atılımları sonuçsuz kalmakta ve iş yerlerini kapatma noktasına gelmektedirler.

Zincir marketlerin mantar gibi çoğaldığı günümüzde, bu yetmezmiş gibi birçok büyük ve kurumsal firma mahalle aralarına girerek 15 veya 20 metrekaarelik yerlerde küçük marketler açmaktadır.

Bunlara karşı mücadele etmek için, bakkalların birlikte kenetlenerek kooperatif veya birlik oluşturması kaçınılmaz hale gelmiştir.

## Süpermarketler Karşısında Bakkal Ve Küçük Market Esnafının Durumu Ve Dünyadan Örnekler

Bakkal esnafını son 20 yılda en çok rahatsız eden ve satış olanaklarını sınırlayan unsurların başında, süpermarket, hipermarket veya grosmarketlerin özellikle büyük şehirlerde ve diğer şehirlerde de çığ gibi artması gelmektedir.

Süpermarketlerin, üretici firmaların miktar indirimli toptan satışlarıyla da desteklendiği gözlenmektedir.

Ayrıca üretici firmalar tarafından çeşitli promosyonlar sağlanarak ve raf kiralari ödenmek suretiyle bu alışveriş merkezleri daha da uygun koşullarla satış yapabilir duruma gelmektedir.

Böylece, süpermarketler daha cazip satış olanağı sunan yerler olarak özendirici bir imaja sokulmaktadır.

*\*Araştırmacı Yazar (vsadioglu1960@hotmail.com)*



Üretici firmalardan, daha yüksek fiyatla ürünlerini alan bakkal esnafı ise ürününü satışa sunduğunda müşterisi önünde fiyat artışlarının sorumlusu olarak görülmektedir.



**Resim 1:** Bir süpermarketin içi ve marketin olmazsa olmazı market arabaları

Gelişmiş ülkelerde, Avrupa ve ABD’de bu ve benzeri sorunlar en aza indirgenmekte, devlet küçük esnaf ve sanatkârı koruyucu tedbirler almaktadır.

Gelişmiş ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmelerin korunduğu, desteklendiği ve gelişmesinin sağlandığı bilinen bir gerçektir.

Süpermarketlerin bakkallara karşı ezici rekabetlerini önlemek bakımından koruyucu önlemler alındığı da bilinmektedir.

Avrupa’da, Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde serbest rekabetin etkin bir şekilde devamını sağlamak üzere kurallar düzenlenmiştir.

Bu amaçla yapılan düzenlemeler rekabetin haksız olarak engellenmesini ve rekabetin normal işleyişinin bozulmasını önleyici tedbirlerden meydana gelir yani çalışabilir bir rekabet kavramı oluşturur.

Avrupa rekabet hukukuna göre dağıtım kanallarındaki rekabetle ilgili olarak mağdur olan tarafı korumaya yönelik tedbirler gereklidir.

Bu çerçevede, işletmelerin aralarında yapacakları bir anlaşmayla ticari ilişkide buldukları taraflardan birini diğerine göre rekabette daha kötü duruma düşürecek tarzda ayrımcı uygulamada bulunma konusunda uyuşmaları yasaktır.

Ayrıca belirli şartlara sahip olmayan münhasır(sınırlanmış) bayilikle dağıtım anlaşmaları da yasaktır.

Aşağıda, seçilmiş bazı ülke örnekleri ve uygulamalarına yer verilmiştir.

## Fransa'da Durum

Fransa'da marketlerle ilgili ilk uygulama 1973'de düzenlenen ve daha sonraki yıllarda çeşitli değişikliklere uğrayan '**Royer Kanunu**'dur.

Bu kanuna göre bir bölgede perakendeye yönelik bir satış noktasının açılmasına izin vermek için; ilgili tüketici bölgesindeki toplam arz ve talep, bu bölgedeki ve ilgilendirdiği yerleşim alanlarındaki küçük ölçekli perakendecilere etkisi ve küçük perakendecilere yönelik rekabetin oluşum şartları göz önünde bulundurulur.

Royer Kanunu'na göre bir bölgede perakendeye yönelik al-sat tipinde bir iş merkezi veya süpermarket açmak komisyon raporunun sonucuna bağlıdır. Bu komisyonda ilgili yörenin belediye başkanları, esnaf ve tüketici temsilcileri, trafik konusunda uzmanlar bulunur.

İlginç olan bu komisyonun açma izni vermemesidir.

Komisyon sadece yasalar çerçevesinde rapor hazırlayıp ilgili yasaların uygulanmasını ister(önerir).

## Almanya'da Durum

Almanya'da Ticaret Mevzuatının 11/3. Maddesine göre, şehir merkezinde süpermarket açılması yasaklanmıştır. Mevcut süpermarketlerin çalışma saat ve günlerinde kısıtlamaya gidilmiş ve ayda bir cumartesi hariç, cumartesi günü öğleden sonra ve pazar günleri çalışma yasağı getirilmiştir.

## İtalya'da Durum

İtalya'da 1971 yılında çıkarılan, sabit yerde ticari faaliyeti düzenleyen ticaret disiplini mevzuatı genel olarak büyük perakendecilerin şehir merkezinde faaliyet göstermelerini, mevcut küçük perakendecilere yönelik olarak rekabetin işleyişini bozmamak için çeşitli şartlara bağlamıştır.

Belediyeler daha akılcı bir dağıtım mekanizması oluşmasına yardımcı olmak amacıyla satış ağı geliştirme ve uygunlaştırma planı hazırlarlar.

Bu plan yerel nüfusun talebi ve sabit ticari kuruluşlar arasındaki en uygun dengeyi, sektörün tümünü hesaba katarak tüketiciye işlevsellik ve üreticilik açısından en uygun hizmeti vermek amacını taşır.

Yeni ticari izinleri vermek için her bölgeye ayrı olmak üzere ve genel-yaygın tüketim malları satış kanallarındaki her mal sektörü için tek tek izin verilen en üst toplam düzeyi belirler.

Bu şekilde modern tekniklerin de kullanılmasıyla, sistemin gelişmesi ve üretkenliğinin artmasına olanak sağlar, serbest rekabeti korur ve değişik dağıtım şekilleri arasında dengenin sağlanmasına yardımcı olur.

## ABD'de Durum

Amerikan tüketicisinin tüketim kavramına süpermarketler uymamıştır.

Amerikalı tüketici uzmanlaşmış küçük perakendecileri tercih etmiş ve Avrupa menşeli süpermarketlere gitmemiştir. Burada en önemli etken, Amerikalı tüketicilerin alışverişleri tek bir noktadan değil değişik noktalardan yapma alışkanlığının olmasıdır.

Bu da eğitim ve gelir dağılımı ile büyük perakendeciliğin açılma hızıyla ilgisini ispatlar niteliktedir. Çünkü burada sözü edilen tüketici, paranın eşit dağıtılması gerektiğine inanmış ve eğitimini bu yönde almıştır.

Amerika'da süpermarketlerin küçük esnafı yok etmesini önlemek için rekabet yasaları çok





**Resim 2:** ABD’de küçük bir alışveriş mağazası (Türkiye’deki bakkal karşılığı)

etkin olarak kullanılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde ‘**Sherman, Robinson, Patman ve Clayton Yasaları**’ da birtakım yasaklar getirmiştir. Amerika’da süpermarketlerin pazar payı 30 yılda ancak %3 artarken bizde hiçbir düzenleme getirilmez ise 2018’e kadar %50’ye ulaşacağı tahmin edilmektedir.

## Türkiye’de Durum

Türkiye’de 2 milyon’u aşan bakkal-bayi-büfe esnafı mevcuttur. Bakkal esnafımızın en büyük avantajı sayısal çokluğudur. Bu sayısal çokluk aynı zamanda cirolara da yansımıştır. Ülkemizde bakkal esnafının genel cirodaki payı %82 civarındadır.



**Resim 3:** Bakkallar ile süpermarketler her zaman karşı karşıyadır.



Türkiye’de, esnafın süpermarketler karşısında uyum yasaları olmadığı için 400 metrekare üzerindeki süpermarketlerin ve hiper-grosmarketlerin perakende pazardaki payları 1995’de %10 iken, 1997’de %14’e ulaşmış, 2004’te bu pay %20’ye ulaşmıştır. 2016 yılı itibarıyla ise süpermarketlerin sektörden aldığı pay %40 ile 42 arasında değişirken bakkal, büfe ve pazar yerlerinden oluşan geleneksel perakendeciliğin aldığı pay %58 ile 60 oranında değişmektedir.

Ülkemizde süpermarketlerin tercih edilmesinin temel nedeni haksız rekabetin doğurduğu fiyat indirimidir. Bu durum, tüketicilerimizin alışverişlerini hafta sonlarına kaydırmasına yöneltmiş, hafta içi bakkalımızdan sadece çok temel maddeleri almasına yol açmıştır.

## Bakkoop Nedir Ve Niçin Kuruldu?

**BAKkoop**, Bursa’nın İnegöl ilçesinde, 2006 yılında süpermarketlerle rekabet edebilmek amacıyla 7 bakkalın bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bugün 100 ortağa ulaşan ‘S.S İnegöl Bakkallar Temin Tevzii Kooperatifi (**BAKkoop**)’, üyelerinin gelirlerinde % 400’e ulaşan artışlar sağlamaktadır.

Bakkal Kültürü”nü yaşatırken altyapı, ürün çeşitliliği ve sistem açısından zincir marketlerin çalışma mantığına ayak uyduran, bu sayede kazançlarını artıran **BAKkoop** üyelerinin yüzü gülmektedir. İlk amaçlarının toplu mal alımıyla fiyatlarını alt seviyeye indirip, büyük marketlerle rekabet ortamı yaratmak olan kooperatif, 2009 yılına kadar bu hedeflerine ulaşmayı başarmıştır. “**BAKkoop**” tabelasıyla 2009’dan sonra ise markalaşmaya gitmiş, 2013 yılına kadar ilçenin çeşitli bölgelerinde 16 şube sayısına ulaşmıştır.



**Resim 4:** İnegöl’de kurulan S.S.İnegöl Bakkallar Temin Tevzii Kooperatifi Logosu

İnegöl’deki bakkalların, 2006 yılına kadar günlük ciroları bin ile bin 500 lira arasında iken **BAKkoop** markasından sonra 3 bin ile 5 bin lira arasında ciro yapmışlardır.

Böylece %300-400 civarında ciro artışı sağlamışlardır. Bakkallar, fiyat politikasında zincir mağazalarla aynı, hatta daha aşağı olduğunu fark etmişler, çeşit olarak diğer zincir mağazalara yakın bir çeşit hizmeti vermeye başlamışlardır. Bunun karşılığını bütün bakkallar almıştır.

İnegöl’de 30-40 bakkal daha **BAKkoop**’u örnek alarak değişime gittiler. Şu anda İnegöl’deki bakkallar, pazardan Türkiye ortalamasının üzerinde pay almaktadırlar. İnsanlar artık şehir merkezindeki zincir mağazalarına gitmeye gerek duymamaktadırlar.

Bakkallarda 2 bin - 2 bin 500 kalem ürün bulunurken, **BAKkoop** şubelerinde şu anda 7 bin 500 - 8 bin kalem ürün yer almaktadır.

Kooperatif Başkanının yaptığı açıklamada, “100 metrekarenin üzerinde olan bakkallarda aşağı yukarı 8 bin civarında kalem barkotlu ürün var. Olması gereken rakamlar da budur. Hizmet vermek

için 6 bin-6 bin 500 civarında çeşit olması gerekiyor. Eskiden mesela bakkalımızda çocuk maması yoktu. Şu anda bakkallarımızın çoğunda çocuk bezi çeşitleri var.

Çeşit anlamında çok ileri gittik. En azından insanlardaki bakkallara ilişkin **'kazıkçı'** veya 'tarihi geçmiş ürün satılıyor' mantığını yavaş yavaş sildiğimizi düşünüyoruz.

Artık insanlar bakkallara güvenebiliyor. Bakkal bir kültürdür, bu kültürü yaşatmak için ne gerekiyorsa yapmamız lazım. Bakkallar, mahallemizin, sokağımızın bekçisi, emanetçisidir.

Çocuğumuzu, anahtarımızı bırakabileceğimiz, adres sorabileceğimiz yerdir. Bu kültürü yaşatmak zorundayız. Mağazalarımızı büyütsek de biz hep bakkalız." demektedir.

Üye olmamasına rağmen **BAKkoop**'u örnek alarak bakkalını yenileyen bir bakkal ise şunları söylemektedir; **" Bize gelen talep doğrultusunda hareket etmeye başladık. İşimiz %300'e yakın arttı. Zamana ayak uydurmak gerekiyor. Rekabetçi olmamız için gerek ürün çeşitliliği gerekse barkot sistemi gibi benzer çalışmalar yapmamız gerekiyordu.**



Resim 5: Sosyal medyada bir bakkal sloganı

***Yaptık, karşılığını da aldık, memnunuz. Büyük marketlere göre çalışma saatlerimizi de geniş tutuyoruz. Biz sabahın erken saatlerinde açıp, gecenin geç saatlerinde kapatıyoruz. Bakkal mantığından kopmadık ancak zincir marketlerin çalışma mantığına ayak uydurduk."***

## Sonuç

Günümüzde, şehir merkezlerinde açılan süper-hiper-grosmarket ya da mağaza zincirleri, Türkiye ekonomisi içinde çok önemli yer tutan küçük esnaf ve sanatkârları kepenk kapatma durumuna getirmiştir.

Zaten içinde bulunulan sıkıntılarla birlikte ekonomik bir durgunluğun yaşandığı bir dönemde, siffah yapmadan kepenklerini kapatan esnaf ve sanatkâr vergisini dahi ödeyemez duruma gelmiştir.

Bir de adım başı süpermarketlerin açılması ve hatta devletten teşvik görmesi küçük esnaf ve sanatkârın özellikle de bakkal, büfe, market ve bayi esnafının içinden çıkılmaz sorunu haline gelmiştir.

Ayrıca, kantin, vakıf, tanzim satış ve market gibi isimler adı altında **'5422 Sayılı Kurumlar Vergisi'** muafiyeti kapsamında faaliyette bulunan bu satış ünitelerinin kira, nakliye, personel, elektrik, su gibi çeşitli giderleri tamamen devlet desteğiyle karşılanmaktadır.

Bu yerlerin bir de fiş ve faturaları vergi iade kapsamında olması, serbest piyasa ekonomisi ile bağdaştıramaz bir durumdur.

Söz konusu uygulamalar nedeniyle mağdur edilen küçük esnafın, serbest piyasa koşullarında rekabet edebilmesi için kamu kurumu ve kuruluşlarının ticaret yapmamaları sağlanmalıdır.

Bu nedenlerle, bakkal esnafının alışverişlerini önemli ölçüde etkileyen ve büyük şehirlerde açılan süper-hiper-grosmarketlerin şehir merkezlerinde açılmasını engellemek için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir (dünya örneklerinde olduğu gibi).

Bütün bunlara karşı mücadele etmek için, bakkalların birlikte kenetlenerek kooperatif veya birlik adı altında birleşmeleri (**BAKKOOP örneğinde olduğu gibi**) kaçınılmaz hale gelmiştir.

## Kaynakça

- Bakkaliye Sektörünün Profili ve Rekabet Olanakları (İTO–1998 Yayını, İstanbul)
- <http://www.bizimyaka.com/haber-47943-Bakkallar-kooperatif-kuruyor>(Erişim Tarihi:13.04.2017).
- <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1256976-bakkal-kooperatifile-cirolari-artti>(Erişim Tarihi:13.04.2017).
- <http://www.turkey.coop/haberdetay/TUKETIM-KOOPERATIFLERININ-SORUNLARI-TURKIYE-KOOP---TUKOBIRLIK--ORTAK-CALISTAYINDA-TARTISILDI--27-Aralik-2017-/206>(Erişim Tarihi: 13.04.2017).
- <http://www.tbbf.org.tr/tr/guncel/rapor.html>(Erişim Tarihi:13.04.2017).
- <http://www.hurriyet.com.tr/bunu-yapmasalardi-hepsi-batacakti-40120377>(Erişim Tarihi:14.04.2017).
- <http://www.izto.org.tr/Portals/0/Argebulten/PERAKENDESEKT.pdf>(Erişim Tarihi:18.04.2017).
- <https://www.facebook.com/bakkoop/> (Erişim Tarihi:14.04.2017).
- [http://bakkoop.com/siparis/index.php?route=information/information&information\\_id=4](http://bakkoop.com/siparis/index.php?route=information/information&information_id=4)(Erişim Tarihi:14.04.2017).
- <https://www.facebook.com/bakkalinasahipcik/photos>(Erişim Tarihi:18.04.2016).
- <http://www.pazarraporu.com/2013/01/nedir-bu-supermarket-hipermarket.html>(Erişim Tarih:19.04.2017).

# Türkiye’de Belediyelerin Sayısal Gelişimi ve Ölçek Sorunu

Hasan YAYLI\*

Belediyelerde ölçek kavramının içeriği şu soru çerçevesinde kendisini göstermektedir. Yerel hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesinde hangi mahalli idare büyüklüğü optimaldir?. Buradaki büyüklük iki şekilde sorgulanmaktadır.

Etkin bir belediye için optimum nüfus büyüklüğü ne olmalıdır? ve etkin bir belediye için optimum alan büyüklüğü ne olmalıdır?. Bu iki soruya verilecek cevap belediye siteminin ölçek sorununun tanımlanması ve çözüm üretilmesi bakımından önemlidir. Ancak ideal anlamda tam bir “*optimal kent büyüklüğünden*” söz etmek çoğu zaman oldukça zordur (Altuğ, 1989:18).

Brian Goodall optimum kent büyüklüğünün bazı önemli ölçütlerini şu şekilde sıralamaktadır (1972:178):

1. İşe gidiş-dönüş mesafesi ya da kırsala açılma sınırı kentsel alanların fiziksel büyüklüğünü ifade etmektedir.
2. Kent halkının sağlığını ilgilendiren tedavi imkanları ve hastalıkların yayılma riski optimum büyüklükle ilgili başka bir ölçüt olarak ele alınabilir.
3. Belediyelerin etkinliğini ve ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğini yansıtan kentsel alanların ekonomik verimliliği ise üçüncü bir ölçüttür.
4. Kentsel yaşamın kalitesine katkıda bulunan toplumsal katılım ise kent büyüklüğü açısından diğer bir ölçütü oluşturmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında ekonomik faaliyetlerde ve toplumsal ilişkilerde en uygun performansın ortaya konduğu bir optimum kent büyüklüğü, ülkeden ülkeye ve belki de bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir.

Dile getirilen bilgiler ışığında aşırı büyüyen kentler, özellikle bir kent yönetim birimi olarak belediyelerin, üstesinden gelinmesi güç sorunlarla karşı karşıya kalmasına ve böylece hizmetlerin hem yüksek maliyette gerçekleşmesine hem de gecikmeli olarak halka ulaşmasına neden olmaktadır. Bu durum, olumsuz bir geri besleme döngüsüne yol açmaktadır. Aynı şekilde düşük nüfuslu kentlerde de çoğu zaman kaynak yetersizliği ve verimsiz kaynak kullanımı sorunuyla karşılaşmaktadır.

Bir yerel idarenin nüfus ve alan büyüklüğü, yetki ve görevleri belirlemede en önemli etkindir. Yerel bölgesel kuruluş büyüdükçe görevleri kapsamı da o oranda genişlemektedir. Yerel idarenin etkinlik düzeyi arttıkça, özerklik derecesi de o denli önem arz etmektedir. Yerel idare küçük ve

• Doç.Dr. Kırıkkale Üniversitesi İİBF, hyayli@hotmail.com

daha az etkili ise, o yerel idareye verilen görevler de o oranda az demektir. Bir başka deyimle, yerel idarenin etkinlik derecesi büyüklüğü ile ilgili ve orantılıdır (*Tortop, 1995:24*).

Tortop'a göre bir yerel idarenin en zorunlu görevlerini asgari ölçüde yerine getirebilmesi için belirli bir büyüklüğü olması gerekir (*1995:26*).

Bu durumda yerel birimin nüfus ve alan büyüklüğünün ne olması gerektiği ve hizmetleri etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için optimal büyüklüğünün hangi ölçülerde olması gerektiği sorunsalı karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de belediye reformuna yönelik yapılan çalışmaların hemen hepsinde temel sorun alanı olarak görülüp çözüm önerilen belediyelerin büyüklüğü konusunda asgari ve azami büyüklüklerin belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Zira belli büyüklüğün altında kalan yerleşmelerde belediye kurulması kaynak israfına neden olmakta, diğer taraftan da belli büyüklüğü aşan durumlarda da hizmet maliyetleri artarken katılım imkanı da azalmakta olduğu görülmektedir.

Günümüzde nüfusu yüzlerle ifade edilen belediyeler olduğu gibi, 10 milyonun üzerinde nüfusa sahip belediye de bulunmaktadır. Mahalli idare ünitelerinin sahip oldukları nüfus bakımından ortaya çıkan bu farklılık, boyutu değişmekle birlikte, bir çok ülkenin mahalli idare sisteminde gözlenebilmektedir.

Ancak, bir yandan kamu maliyesinde yaşanan darboğazlar ve buna bağlı olarak kaynakların etkin kullanılması gereği, bir yandan da kalabalıklaşmadan ötürü ortaya çıkan, hizmet kalitesinin düşmesi ve yaşam kalitesinin azalması, gecekondulaşma ve çevre kirliliği gibi sorunlar mahalli idare birimlerinde uygun büyüklük tartışmalarının başlangıç noktasını oluşturmuştur (*Topal, 2001:55*).

Her şeyden önce belediye yapılarının büyüklüğü için evrensel "**tek doğru**" aramak mümkün değildir. Ancak belli değişkenler çerçevesinde en az ve en çok büyüklük ne olmalıdır? sorusunun da cevaplanması bir zorunluluktur.

Neutze'nin Avusturalya ile ilgili bulguları, şirketlerin ve ailelerin, nüfusu iki milyondan büyük yerleşim merkezlerini küçük yerlere tercih ettiğini göstermiştir. Ancak çoğu insan için hatta neredeyse toplumun tamamı açısından ise yakınlık, daha az trafik sıkışıklığı ve bunun gibi unsurlar orta büyüklükteki yerleşimleri daha cazip kılmaktadır. Neutze, orta büyüklükteki yer tanımlamasıyla nüfusu 200 bin ile bir milyon arasındaki yerleşimleri ifade etmektedir (*Rasmussen-Hawort, 1973:268-269*).

Brian Berry'nin mekansal örgütlenme ve refah düzeyi üzerine yaptığı çalışma, kentsel sistemin parçalarının kendi ayakları üzerinde durabilmesi için iş piyasasının en az 250 bin nüfusa ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Ancak bu büyüklükten sonra kentler, kendi kendine sürdürülebilir büyümenin gerektirdiği şartları taşımaktadır.

Diğer taraftan nüfusu 50 binin altındaki yerleşimlerden çok azının çevresinin refahına hizmet edebilecek özellikler taşıdığı iddia edilmektedir (*Rasmussen-Hawort, 1973:271*).

Aynı şekilde Kraliyet Mahalli İdareler Kurulu (*Royal Local Governments Committee*), optimum bir kent ölçeğinin minimum 100 bin ve maksimum 250 bin olabileceği sonucuna vararak nüfusu 250 binin üzerindeki kentlerin, kamu sektöründe olumsuz dışsallıklar yarattığını ileri sürmektedir (*Rasmussen-Hawort, 1973:273*).

Buna karşılık Neutze, 500 bin nüfusluk bir kentin en iyi olduğunu ve bunun üzerindeki bir büyümenin hem firmalara ve hem de ailelere sıkıntı getireceğini iddia etmektedir (*Rasmussen-Hawort, 1973:272*).

Ceritli'nin Türkiye için yaptığı bir araştırmada, belirlenmiş dört altyapı hizmeti noktasında hizmetlerin en etkin ve verimli olarak gerçekleştiği ölçekler şu şekilde belirlenmiştir: (*Ceritli, 2001:153*)



- Su hizmetleri açısından	150-250 bin,
- Atıksu hizmetleri açısından	200-250 ile 500-623 bin,
- Temizlik hizmetleri açısından	150-200 bin,
- Toplu taşıma hizmetleri açısından	200-250 ile 500-623 bin arası bir nüfus.

Teorik olarak bakıldığında kişi başına düşen belediye harcamalarının en düşük olarak gerçekleştiği nüfus ve alan büyüklüğü "optimal belediye ölçeği" olarak saptanabilir. Ancak her hizmet alanı için farklı bir ölçek söz konusu olabilmektedir. Ayrıca kişi başına harcama ve maliyet belediye ölçeği büyüdükçe artmaktadır.

Fransa'da yapılan bir araştırmada 100 bin nüfusuna kadar kişi başına kamu harcaması artmakta, 100 bin- 250 bin nüfus grubunda ise düşme yaşanmakta ancak 250 binden sonra yükselmektedir (Dinler,1994:164) Bu açıdan bakıldığında önemli olan optimum kent büyüklüğüne ulaşmak ve buna ulaşıldıktan sonra, söz konusu yerleşmenin alan ve nüfus olarak daha fazla artmasının önlenmesidir (Mumford,1961:516).

Ancak seyahat ve yerleşme özgürlüğünün anayasalarla garanti altına alındığı günümüz demokrasilerinde, kentlerin nüfus ve alan olarak büyümelerini sınırlamak düşüncesi ütopyadan öte bir anlam taşımamaktadır. Bu çerçevede uygulanabilecek olan en önemli politika belli büyüklüğün üzerindeki yerleşmelerde yaşamı zorlaştırıcı düzenlemelere gitmek olmalıdır. Türkiye'de emlak vergilerinin büyükşehir alanlarında iki misli olarak uygulanması bu düşüncenin bir sonucudur.

Bir kentin verimliliği belli bir noktaya kadar artış göstermekte; ancak bu noktadan sonra azalmaya başlamaktadır. Bu nedenle kentlerin gelişmesine başlangıç aşamasında müdahale edilmemeli; ancak yoğunlaşmanın avantajları azalmaya başladığında büyük kentlerin çekiciliğini artıran girişimlerden ve sübvansiyonlardan kaçınılmak gerektiği belirtilmektedir (Türkiye Çevre Sorunları Vakfı,1991:79).

Türkiye'de belediyelerin ölçek sorunu, daha çok belediye büyüklüğü en çok ne olmalıdır? sorusundan ziyade, en az ne olmalıdır? noktasında yoğunlaşmaktadır. Zira üst sınırı sınırlamak imkansızdır, fakat en küçük belediye büyüklüğünü belirlemek mümkündür. Bu nedenle son yıllarda Avrupa'da da yaygın bir şekilde uygulamaya konulan belediyelerin asgari büyüklüklerinin yeniden tanımlanmasına yönelik çabalar, genel eğilim olarak nüfus bakımından ölçeğin büyütülmesi çerçevesinde ortaya çıkmıştır (Canpolat,2001:31).

Bu eğilim Türkiye'de de belediye reformunun içeriğini, en küçük belediye büyüklüğünün belirlenmesi noktasında etkilemiştir. Türkiye'de 2004 reform girişimi öncesinde en az büyüklük 2 bin nüfus olarak belirlenmişken 5393 sayılı yasa bir yerde belediye kurulabilmesi için en az 5 bin nüfus ölçüsünü getirmiştir.

Ayrıca nüfusuna bakılmaksızın il ve ilçe merkezlerinde belediye oluşturulması da adı geçen yasa ile devam ettirilen bir uygulama olduğu görülmektedir.

Benzeri bir tartışma büyükşehir belediyeleri için de geçerlidir.

Bir yerleşmede büyükşehir belediyesi kurulması için gerekli olan nüfus ölçüsü 2004- 2012 yılları arasında il belediyesi sınırları içinde 750 bin nüfus olarak belirlenmişken günümüzde bu sayı il mülki sınırları içindeki nüfusun 750 bin olması gerekliliği şeklindedir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'de cumhuriyetin ilanından günümüze kadar belediye sayısındaki değişim görülmektedir.

Yıllara Göre Belediye Sayılarındaki Artışlar (1923-2017)

Yıl	Sayı
1923	421
1930	492
1935	505
1940	549
1945	583
1950	628
1955	809
1960	955
1965	1.062
1970	1.303
1975	1.654
1980	1.727
1981	1.587
1982	1.676
1985	1.719
1990	2.061
1997	2.835
1998	2.935
1999	3.215
2002	3.215
2004	3.225
2010	2950
2017	1397

**Kaynak: MİGM**

Türkiye’de belediyeleşme süreci kentleşme sürecine paralel bir seyir izlemiştir. Dolayısı ile belediye sayısında 1950’li yıllardan itibaren önemli bir artış gözlenmektedir. Bu artış içinde önemli bir paradoksu da barındırmaktadır. Özellikle kentleşme ile hız kazanan iç göçün büyük ve çok büyük şehirler merkezinde gerçekleşmesi nedeni ile yeni kurulan belediyeleri tamamen kentleşmenin doğurduğu bir sonuç olarak görmek mümkün değildir.

Zira özellikle 1950’li yıllardan itibaren yeni kurulan belediyeleri büyük çoğunluğunun nüfusunun 5 binin altında yerleşmeler olduğu görülmektedir. Hatta nüfusu 2 binin üzerine çıktığı için belediye kurulan bir çok yerleşmenin bir sonraki nüfus sayımında 2 bin nüfus sayısını koruyamadığı görülmüştür. Bu durum bizi, bir çok yerde taşınmalı olarak nüfusun suni olarak artırıldığı sonucuna ve siyasi amaçlarla belediye oluşturulduğu yargısına ulaştırmaktadır. 2000’li yıllara gelene kadar 1580 sayılı yasa izin verdiği halde asgari nüfus ölçüsünü koruyamayan belediyelerin kapatılması yoluna da başvurulmadığı bilinmektedir.

2004 belediye reform girişimi sürecinde ölçek konusundaki en önemli düzenleme 5747 sayılı kanundur. Adı geçen kanunla Türk belediyecilik sisteminin temel sorunlarından biri olan çok küçük belediyelerin belediye tüzel kişiliği kaldırılmıştır. 2007 yılında gerçekleştirilen adrese dayalı nüfus sayımı verilerine göre toplam belediyeli nüfusun yüzde 3’ünün yaşadığı 862 belde belediyesinin nüfusu 2 binin altında kalmıştır. Toplam belediye sayısının yüzde yirmi yedisine karşılık gelen bu sayı önemli düzeyde kaynak israfına neden olmaktadır. Yasa ile hem nüfusu 2 binin altına düşen



862 belde belediyesi kapatılmış hem de büyükşehir yönetim sistemi içinde yer alan ilk kademe belediyesi uygulaması sonlandırılmıştır.

Ancak idari yargı belde belediyelerinin kapatılması sürecindeki bazı idari işlemleri iptal ettiği için 5747 sayılı kanunun uygulaması çok başarılı olamamıştır.

Son olarak 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanunla nüfusu ikibinin altındaki tüm belediyeler ve nüfusuna bakılmaksızın büyükşehir sınırları içinde kalan belde belediyeleri kapatılarak büyükşehir belediye sınırları içinde kalanlar mahalleye diğerleri ise köye dönüştürülmüştür. Bu yolla tüzel kişiliği sonlandırılan belediye sayısı 1564'tür.

6360 sayılı kanunla bazı belediyelerin kapatılmasındaki temel sebep, küçük belediyelerin kaynak kullanımında verimsiz olmasıdır.

Yukarıdaki bölümlerde kısaca değerlendirildiği gibi belli büyüklüğün altında kalan belediyelerde hizmet sunum maliyeti daha yüksek gerçekleşmektedir. Bu sebeple kaynaklardan daha etkin ve verimli yararlanmak, kıt kamu kaynaklarının marjinal verimliliğini artırmak için Dünyadaki genel eğilime paralel olarak Türkiye'de de küçük belediyelerin kapatılması politikası tercih edilmiştir.

Bu politikanın sonucu olarak 2004 yılında 3225 adet olan belediye sayısı 2017 yılına gelindiğinde 1397 olmuştur.

Belediye ölçeğinin özellikle kaynak kullanımında verimliliği sağlamak amacı ile büyütülmesi yönündeki politikanın olumsuz yönü ise **"yerel yönetimlerin demokratik katılım mekanizması"** olarak siyasi sistemin demokratikleşmesindeki katkısının göz ardı edilmesidir.

## Kaynakça

- ALTUĞ, Fevzi, Kent Ekonomisinin İlkeleri, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa, 1989
- CANPOLAT, Hasan, Türk Belediye Sisteminde Ölçek ve Model Sorunu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2001
- CERİTLİ, İsmail, "Verimli Hizmet Sunumu Açısından En Uygun Kent Büyüklüğü ve Türkiye Örneği", Türk İdare Dergisi, yıl 2001, sayı 430, s, 137-155.
- DİNLER, Zeynel, Bölgesel İktisat, Ekin Kitabevi, Bursa, 1994
- GOODALL, Brian, The Economics of Urban Areas, Pergemon Press, Oxford, 1972
- MUMFORD, Lewis, The City in History: Its Origins, Its Transformations and Its Prospects, Secker and Warburg Publication, London, 1961
- RASMUSSEN D, W., HAWORT, C. T., The Modern City (Reading in Urban Economics), Harper and Row Publishers, New York, 1973
- TORTOP, Nuri, "Yerel İdarelerde Büyüklük Ölçütleri", Çağdaş Yerel Yönetimler, cilt 4, sayı 6, 1995, s:21-35
- Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, Ankara, 1991



# PLATON'UN SANAT VE GÜZELLİK ANLAYIŞINA FELSEFİ BİR BAKIŞ

Şule Gece ÇELİKKAN\*

Platon felsefe tarihindeki yeri ile kuşku duyulmaz şekilde sarsılmaz bir öneme sahiptir.

Evrene, insana, değerlere, devlete ve sanata bakış açısıyla da bu önemin ne derece kapsamlı bir skalaya uzandığını görmemiz mümkündür. Ancak bu skalanın belki de en tartışmalı alanlarından biri olan sanat anlayışı onun en çok eleştirilen alanlarından biridir.

Genellikle bu eleştiriler Onun, diyaloglarında bahsetmekten asla vazgeçmediği sanat, zanaat, güzellik, sanatın devlet içindeki yeri, sanatçının konumu, sanattan istenen ve istenmeyen tutumlar, sanatın değeri gibi konulara uzanmaktadır.

Platon'un bu eleştirilerini, sanatın, insan ve toplum yaşamı için önemli gücünü keşfetmesi olarak yorumlamak yerinde bir davranış olacaktır.

Çünkü Platon, sanatı dışlamamıştır sadece onun insan ve toplum yaşamı için dönüştürücü gücünü keşfetmiş ve kendince tedbirler almıştır. Elbette bu tedbirler yaşamının çeşitli dönemlerinde güzele, güzelliğe ve sanata bakış açısında değişimlerle kendini göstermiştir.

Kimi zaman sert kimi zaman daha ılımlıdır sanata karşı. Güzelliğin, ahlaksal iyi ve felsefenin hakikat arayışına eşlik etmesini bu yüzden ister.

Bu nedenle aslında bir nevi ahlakın konusu olan iyi ile sanatın konusu olan güzelliği birleştirmiştir. Kendi dönemini ve sonraki dönemleri belirlemesi bu yüzden. Metafiziksel bir estetik anlayışının öncülüğünü üstlenmiştir.

Güzellik ve sanat, sanat ve hakikat ilişkisini öncelikle soru konusu yapmış, sanatın gerçek güzelliği yada hakikati yansıtıp yansıtmadığını incelemiştir. Sanat anlayışında mimetik(taklit) yaklaşımın savunuculuğunu yapmış ve sanatın bir taklit olduğunu belirtmiştir.

Bu yaklaşım yani sanatın bir yaratma etkinliği değil, sadece bir taklit olduğu anlayışı bütün İlkçağ Yunan düşüncesini belirlemiştir. *"Sanat, bize gerçekliği değil, bir görüntüyü, bir kopyayı gösterir. Bu şiir sanatı için doğru olduğu gibi, resim sanatı ve müzik sanatı içinde doğrudur. Çünkü sanatta söz konusu olan gerçeklikler değil, görüntülerdir (eidola).<sup>1</sup>"*

Sanatın sadece yaratılan gerçekliğin basit bir kopyası olduğunu belirten ve sanatçının bu anlamda taklit etmekten öte gitmeyen bir şarlatan olduğundan bahseden Platon, ideal devletinde bu görünüşlerle ilgilenip insanları asıl gerçeklerden uzaklaştıran sanatı ve sanatçıları

**\*Yrd. Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü**

1) İsmail Tunali, *Grek Estetik'i Güzellik Felsefesi Sanat Felsefesi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011,s.80.*



dışlamıştır. “ *Biri gelir de derse ki bize;bir adam gördüm her sanatı biliyor, hem de her sanatın inceliklerini ustasından daha iyi biliyor; sen pek safsın demeli ona, yahut da bir hokkabaz ya da bir benzetmeci gözünü boyamış senin, bu adamı her şeyi bilir sanmışsın, çünkü sen bilgi nedir, bilgisizlik nedir,benzetmecilik nedir bilmiyorsun,ayırt edemiyorsun bunları.*”<sup>2</sup> Platon için gerçek bilgi ideaların bilgisidir.

Gerçek bilgiyle uğraşanlar gözlerini her gün değişmekte olan fenomenler(*görünüşler*) dünyasından idealar dünyasına çevirmişlerdir.

Sanatçılar bu anlamda insanları fenomenler dünyasına bakmaya zorlarken, hatta bu fenomenlerin de basit bir taklidine inanmaya teşvik ederler. Bu ise, gerçeklikten uzaklaşma ve hakikatin dünyasına yabancılaşmaya varan bir bilgisizlik sürecinin başlaması anlamına gelmektedir.

Tüm yaşamı aklın aydınlığında iyi, güzel ve doğruyu bulmaya çalışan Platon için bu bir hokkabazlık ve göz boyamadır.

Aklı bu anlamda sanattan ve sanatçıdan uzaklaştırırken, sanatın duygucu yönünün duyularımıza yani en az güvenilen bilgi kaynağına dayandığını belirtir. Akıl dingin iken, duygu taşkınlığa sebep olur.

*“Demek ki, en iyi yanımız akla uyan yanımızdır diyoruz. Ya bizi belaya takılıp kalmaya, durup dinlenmeden sızlanmaya sürükleyen yanımız? Ona da akılsız, gevşek, korkak yanımız diyebilir miyiz? İşte türlü türlü benzetmelere elverişli olan bizim bu taşkın yanımızdır. Hep bir örnek kalan akıllı, durgun yanımız pek benzetmeye gelmez.”*<sup>3</sup>

Bu bakımdan sanatçı, duyularına takılmış, akıldan uzaklaşmış, dinginlik yerine taşkın bir hayatı teşvik eden bir benzetmeci olarak tasvir edilmiş ve hakikatle ilgilenen devlet için tehlike arz eden bir konumda betimlenmiştir. Devlet güçlü kalmak ve gücünü devam ettirmek için her tür taşkınlığa ve aldatmaya sebep olan bu sanatçıları uzaklaştırmalı ve sadece cesaretlendiren, insanların tutkularını dizginleyen ve akla teşvik eden sanatı onaylamalıdır.

Bunun dışında kalan bütün sanatları değersiz gören Platon onların insanın içindeki kötü yanı yani tutkuları uyardığından ve akılsal değerlerden uzaklaştırdıkları için kötü bir devlete ve anarşiye yol açacağından bahseder: “ *En iyi kanunlara uyacak bizim devletimiz, oysa içimizdeki kötü yanı uyandırıyor, besliyor, güçlendiriyor; böylelikle de akılı yıpratıyor.en akıllıları yok edip kötüleri başa getiren bir devlet ne hale gelirse o hale sokuyor insanı.*

*Benzetmeci şair, her insanın içinde kötü bir düzenin kurulmasına yol açıyor, akla aykırı yanımızı gıdıklıyor, o yanımızsa üstünlüğümüzle aşağılığımızı ayırt edemez birbirinden;aynı şeyleri bir büyük görür bir küçük. Bir sürü görüntüler, kuruntular yaratır, her zaman alabildiğine uzak kalır doğrudan.”*<sup>4</sup>

Devleti bütüncül bir sistem içinde değerlendiren Platon için, akılsal parçanın baskınlığı ortadadır.

Bu nedenle iştahsal yanı, yani tutkusal yanı uyaran her tür sanat biçimi ve sanatçı devletten dışlanırken sanatın devlet düzeni ve insan üstündeki önemli etkisini tüm ciddiyetiyle kavramıştır. Sonuçta güçlü devlet akılsal ve yürekli bir devlettir.

Yani aklın ve cesaretin bir sentezidir. İnsanlarda zayıflığa, tutkuya ve duygulanmaya sebep veren ve ciddiyetten uzaklaştıran bir sanat ideal devlette kendine yer edinemez.

---

2) Platon, *Devlet, Çeviren, Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, s. 340.*

3) Platon, *Devlet, a,g,e, s.348.*

4) Platon, *a,g,e, s.349.*

Dolayısıyla sanatın bolca ahlakla ve hakikatle harmanlanması gerektiğini düşünen Platon, buna imkan tanıyan sanatları ve sanatçıları kabul edebileceğini belirtmiştir: “

*Devlete kabul edilmeyen şairler, ancak iyi insanları ve erdemli davranışları taklit etmeleri ve izleyicilerde hoş duygular oluşturmaları ve yararlı olmaları halinde ideal devlete kabul edilebileceklerdir.*

*Çünkü Homeros ile ilgili olarak da “ sadece tanrılara adanmış ilahiler ile, iyi insanları öven methiyelerden başka hiçbiri devletimize girmeyecektir” diyor.”<sup>5</sup>*

Ahlak ve bilginin özellikle öne çıktığı bu yaklaşımda aslında devletin birey üzerindeki gücünü duyurmaya çalışan ve sadece eğitim bilincini bir sanata onay verildiğini görmekteyiz.

Sanatın ahlakla, bilginin erdemle ve güzellikle iç içeliği burada daha açık şekilde hissedilmektedir. Platon bir sanat felsefesi oluşturmaktan daha çok hocası Sokrates'in izinden giderek, sanat, güzel, iyi, erdem, adalet gibi kavram çözümlenmeleri üzerinde durmayı tercih etmiştir.

Bu anlamda bu soruların karşılığını araması onu sanatta bir güzellik çözümlenmesine yönlendirmiştir. Özellikle Büyük Hippias diyalogu bu anlamda güzel nedir (*ti esti to kalon*)? sorusunu sorduğu estetik arayışının ilk izlerini göstermektedir.

Burada güzellik, az önce bahsettiğimiz şekilde, iyilik, yararlılık, uygunluk vs. gibi kavramlarla tanımlanmaya çalışılmış ama tüm bu tanım denemeleri geride bırakılarak bir metafiziksel estetiğin öne açılmıştır.

Diyalog bir çok diyalog gibi sonuçsuz kalmış ve “güzel olan şeyler zordur” zannıyla bitirilmiştir. “ Her ikinizle olan konuşmalarımdan bir sonuca vardım. Evet, artık güzelin zor olduğuna dair sözün anlamını bildiğimi sanıyorum.”<sup>6</sup> Yine de bir çok diyalogunda olduğu gibi Platon, Sokrates'in ağzından kendi güzellik anlayışının zihni olana duyulan sevgiyle bütünleşmesini arzu eder. Şölen ya da Phaidros diyaloglarında bu anlayışın izleri açık şekilde görülür.

Genç bir delikanlı olan Phaidros'a sevgiyle ve tutkuyla bütünleşmiş bir güzellik anlayışından bahsederken bunun bir bilgelik sevgisi ya da zihni güzellik olduğunu belirtir: “*Düşüncenin en iyi kısımları olan ve iyi bir hayata, felsefeye götüren parçalar bu mücadele de üstün geldiği takdirde, kendilerine hakim olarak ve düzen içinde, ruhu kötülüğe götüren şeyleri esir edip erdeme götürenleri ise özgürleştirirler. Böylece ruh bu dünyada kutlu ve uyumlu bir ömür sürer.*”<sup>7</sup>

Ruhsal yaşamı ölümsüzlükle eşdeğer gören Platon güzelliğin ölümsüzlüğüne ancak akılsal yaşamla, bilgelikle ulaşabileceğini, gerçek güzelliğin idea olabileceğini belirlemiştir.

Böylece güzellik ahlaki bir yaşamla, akıllı bir yaşamla, düzensizlikten alabildiğine kaçan, kötülüğe karşı duran erdemli bir yaşamla taçlandırılmıştır. Tutkuları dizginlemek ve değişkenin alanına ait olan maddesel güzellikten sakınmak esas değer olmuştur.

Nitekim Şölen diyalogunda da buna benzer bir yaklaşıma yer verilmiş ve sıradan insanların üreme yoluyla ölümsüzlüğe kavuşmaları ile zihni yaşamda üreten insanların eserler vererek ölümsüzlüğe erişme çabaları aşk kavramı (eros) ekseninde tartışılmıştır. Burada güzellik, zihni bir yaratma olarak yine bir idea olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sevgi yoluyla zihni eserler üreten ve yaşama gerçek eserler bırakanlar yaşama gerçek bir iz çekmiş ve kalıcı olmuşlardır. Sevgi (**eros**) ve İyi (**agathon**) kavramlarını birleştiren Platon için,

5) Nesrin Akan, *Platon'da Müzik*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2012, s.50.

6) Platon, *Büyük Hippias*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 64.

7) Platon, *Phaidros ya da Güzellik Üzerine*, Çev. Birdal Akar, Bilgesu Yayınları, Ankara 2014, s.58.

bu aynı zamanda insanın doğasını uyumlu hale getirme çabasıdır. “*Eros insana ne doğrudan güzel olanı(kalon)ve iyi olanı( agathon)verir,ne de onu tümüyle yoksunluktan ve özlem duymadan kurtarır. Sağladığı yalnızca, insanı çaresizliğinin yegane çaresine yönlendirmek suretiyle,onun doğasında çatışma halindeki her iki unsuru uyum içinde birlikte kullanabilmesi imkanıdır.*”<sup>8</sup>

Bu uyum kuşkusuz çatışmaları ortadan kaldırdığı gibi insana yaratma kabiliyeti kazandırır. Yaşlılık devrinde sanatsal yaratımı daha çok matematikle ilişkilendiren olgun bir Platon ile karşılaşırız. Her zaman önem verdiği geometri ve aritmetiği bu defa sanatsal yaratım için olmazsa olmaz gören Platon, daha da ileri giderek aslında bütün yaşamın bu simetriye ve orantıya katılması halinde en uyumlu evren olacağını belirtir. “*Platon, Philebos’ ta güzellik ve erdeme ölçü ve oranla ulaşılabileceğini,ne olursa olsun,nasıl biçimlenirse biçimlensin ölçü ve oran yoksa bu durumun kesinlikle onu birleştiren öğeleri ve en başta kendisini yok edeceğini ifade eder.*

*Son dönemde o, Pythagoras’ ın etkisiyle artık her şey gibi güzeli de sayılar arası bir orantı ilişkisi ve simetri ile açıklar.”*<sup>9</sup>

Görüldüğü gibi, her dönemde farklı bir güzellik yaklaşımı ile ilişkilendirilen ve değişen bir sanat anlayışıyla karşılaşmaktayız. Platon bu anlamda düşüncenin ve yaşamın değişkenliğini de en iyi yansıtan düşüncüdür desek haksız sayılmayız.

Ancak değişmeyen en önemli düşüncesi güzelliğin ve sanatın ahlaktan ve doğruluktan ayrı olmaması gerektiğidir. İnsan için en önemli gaye en yüksek iyi ile en yüksek güzellik ve en üst doğruluğu tanımadır. Bunun için insanın aklını kullanması ve yaşamını ahlaki iyinin ve adaletin üzerine kurması önemlidir.

Hocası Sokrates’in izinden giden Platon için, hak hukuk adalet ve erdemin aynı çatıda yani insanın düşünüşünde ve eyleminde birleştirilmesi önemlidir. Sanata, taklit ve sadece bir beceri olarak fazla değer vermediği düşünülse de, aslında güzelliğin kendi felsefesinde ve yaşamında bu derece önemli bir yere konumlandırılması ile Platon, aslında estetiğin ilk kurucusu olarak görülmektedir. Aynı zamanda ideal devletinde, devletin ve bireyin mutluluğu ve eğitimi için devlet eliyle denetlenen bir eğitici araç olarak düşünülen sanat anlayışının da ilk adımlarını atmıştır. Sanatın insan ve toplum için dönüştürücü gücünü idrak etmiştir.

Örneğin savaşçıları savaşmaya teşvik eden her tür marşı sanat olarak değerlendirirken, müziğin insan ruhunu ne derece güçlendireceğini fark etmiştir.

Ya da çocuklara okutulacak masalların hayal gücüne dayanmayıp daha milli bilinci aşılacak ve vatani, devleti sevdirecek hikayeler olması gerektiği üzerinde dururken, “*ağaç yaşken eğilir*” sözünün ne derece önemli olduğunu belirtmektedir.

İnsanı gereksiz duygulanımlara sürükleyen ve muhtemelen akıl yolundan uzaklaştıran her tür sanat ve güzellik anlayışına karşı durması da sanatın avutması yerine insanın kendi gerçekliğine akıl yoluyla ve erdemle ulaşması isteğidir.

Bu anlamda Platon’a göre,aslında sanat ne kadar eksik kalırsa kalsın onun içindeki güzellik duygusu aynı zamanda insanın erdemi ve hakikati de arama isteğidir.

Zaten çoğu diyalogunda metaforlar kullanması ve şiirsel bir dil benimsemesi de bu yüzdendir.

Platon sanat, felsefe ve ahlak yoluyla oluşturulacak bir ölümsüzlük istemiştir. Bu ölümsüzlük, iyi, güzel ve doğruyla oluşturulacak ve yaşama kalıcı bir iz çekecektir.

---

8) Oğuz Haşlakoğlu, *Platon Düşüncesinde Tekhne Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni Üzerine Bir İnceleme, Sentez Yayınları, Ankara 2016, s.36.*

9) Nesrin Akan, *Platon’da Müzik, s.44.*

Platon'un bu anlamda sanata aslında çokça önem verdiğinden bahseden yazar Iris Murdoch, sanatın gücünü şu şekilde betimlemiştir.

*“ Platon birçok kez sözünü ettiği şeyi, sanat yoluyla ölümsüzlüğü istemiştir; sanatçının birleşmiş, ayrılabilir, biçimsel, kalıcı objeler yaratma arzusunu hissetmiş ve yerine getirmiştir.*

*Aynı zamanda Platon yüksek bir yazınsal biçim ve sonsuz bir model olan saf, dingin ve sakin bir serimleme tarzının da ustası, daha doğrusu mucididir.”<sup>10</sup>*

Platon yazılarında edebi bir dil kullanmış ve metaforlarla felsefi dilini zenginleştirmiştir.

Felsefeden önce de şiirle uzun bir zaman uğraşmıştır. Sanatı ve güzelliği metafiziksel olarak değerlendirmesi ve duyulur ,değişken fenomenler alanının dışında onları soru konusu etmesi önemlidir.

Bu anlamda onun sanatı önemsemediğini düşünmek ve sanatı ciddiye almadığına inanmak oldukça tek yanlı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü sanat ve felsefe yoluyla ölümsüz olmuş ve yaşama kalıcı bir iz çekmiştir.

## Yararlanılan Kaynakçalar

- Akan, Nesrin, Platon'da Müzik, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2012
- Haşlakoğlu, Oğuz, Platon Düşüncesinde Tekhne Sanat ve Felsefenin Ortak Kökeni Üzerine Bir İnceleme, Sentez Yayınları, Ankara 2016
- Murdoch, Iris, Ateş ve Güneş Platon Sanatçıları Niçin Dışladı? Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2008
- Platon, Devlet, Çeviren, Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015
- Platon, Büyük Hippias, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2016
- Platon, Phaidros ya da Güzellik Üzerine, Çev. Birdal Akar, Bilgesu Yayınları, Ankara 2014
- Tunalı, İsmail, Grek Estetik'i Güzellik Felsefesi Sanat Felsefesi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011

---

10) Iris Murdoch, Ateş ve Güneş Platon Sanatçıları Niçin Dışladı? Çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2008, s.98.

# HUKUKÇULARIN YERİNİ YAPAY ZEKALAR ALABİLİR Mİ ?

*Doğukan ERBEK\**

Günümüzde birçok konuda insana duyulan ihtiyaç azalmakta ve insanlar yerine robotlar, makineler ve en önemlisi de insan kontrolüne ihtiyaç duymayan yapay zekalar özne konumuna getirilmektedir. Bu durumun ekonomik, sosyal veya bilimsel tarafından ziyade “*insanlık*” için ne sonuçlar doğuracağına dikkat edilmesi, kanaatimce, en önemli hususlardandır.

Yapay zeka, bir bilgisayarın veya bilgisayar kontrolündeki bir robotun çeşitli faaliyetleri zeki canlılara benzer şekilde yerine getirme kabiliyetidir. Biz burada zeki canlılar sözü ile makalemizin ana konusunu oluşturan “*insan*”ı anlayacağız. Yani yapay zeka çalışmaları genellikle insanın düşünme yöntemlerini analiz ederek bunların benzeri yapay yönergelerini geliştirmeye yöneliktir. Hukuk ise insanın, diğer insanlarla ve devletle; devletlerin de birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen ve uyulmadığı takdirde kişiye kamu erki ile yaptırım uygulayan kurallar bütünüdür. Temel işlevi toplumdaki huzuru, güveni, adaleti sağlamak ve insanın insana rağmen insanca yaşamasını temin etmektir. Genel hatlarıyla hukuka bu açıdan bakabiliriz.

Ancak derine indikçe hukukun çeşitli kollara ayrıldığını ve hayatımızın birçok alanında kural olmaktan çok daha fazla etkilerinin olduğunu görmekteyiz. Ve bu durumda yapay zekanın pek de fayda sağlamayacağı aşamalara gelmekteyiz. Örneğin bir avukat açısından bakarsak müvekkil görüşmesi, icra mahkemelerine gidip dosya masrafı yatırma ve gerekli imza-mühür işlerini yapma, vekaletname sunma; gerektiğinde feragatname veya gider avansı iadesi gibi dilekçeler düzenleme; keşfe veya hacze çıkma gibi bir çok görevlerinin ve sorumluluklarının olduğunu görmekteyiz.

Bir yapay zekadan müvekkil görüşmesi yapması beklenemez. Çünkü müvekkil görüşmesi yapmak, otomata para atıp kahve almak gibi basit bir iş değildir. Duygusal zeka, belli bir bilgi birikim, yüksek telepati yeteneği isteyen bir iştir ki çoğu zaman bir avukatın daha günü yarılardan yorgun düşmesine sebep olmaktadır.

Çünkü hiç kimse keyif olsun diye dava açmaz yahut davalık olmaz. Hukuk camiası bir dokunup bin ah işitilecek bir ortamdır ve bu ortamda sorunları çözebilmek, birilerine faydalı olabilmek için insanın insanla iletişim halinde olması elzem bir husustur. Yapay zekalar duygusal ve telepatik açıdan çok zayıf kalmakta, beklentileri bir insan gibi karşılayamamaktadır.

2001’den bu yana yapay zekâ ve hukuk alanında tartışmaların yapıldığı **JURIX** konferanslarında yapay zekâ ve hukuk konusu tartışılmaktadır. Tartışma konularından birisi insan yerine yapay zekanın karar verme mekanizması olarak kullanılmasının adalet duygusunu sarsacağı yönündedir. Uyuşmazlıklarda yapay zekaya algoritma yazanların mı adaleti uygulanacak ? Yoksa toplumsal

---

\*Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2. Sınıf derbek01@gmail.com

kabul gören adalet anlayışı mı ? Siber saldırı konusuna ülkelerin oldukça ilgi duyduğu çağımız dünyasında, hukuku böyle bir ortama taşıyıp adalet sağlamasını beklemek son derece yanlış bir tutum olur. Kaldı ki insanların da bu kararlardan tatmin olmayacağı aşikardır. Tartışılan bir diğer husus ise yapay zekaya nasıl bir öğretim yapılacağı hususudur. Her zaman salt hukuk bilgisi ile çözülebilecek uyuşmazlıklar olmamaktadır. Dolayısıyla her bir mahkeme kararının incelenmesi, yapay zekaya öğretilmeye hazır duruma getirilmesi gerekmektedir ki bu inanılmaz bir iş yükünü meydana getirir ve hukuk düzeyinin işleyişinde aksaklığa neden olur. Her bir içtihadı inceleyip onlara göre ortak kanaatler oluşturmak da her zaman mümkün olmayacaktır.

Hakimin takdir yetkisine bağlı olan birçok durumda yapay zeka uygun ve adaletli kararı vermekte kişilerin ekonomik ve şahsi hallerine bir insan hassasiyeti ile yaklaşamayacağı için yetersiz kalacaktır. Örneğin taksirle adam öldürme suçu TCK madde 85/1'de " *Taksirle bir insanın ölümüne neden olan kişi, iki yıldan altı yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*" şeklinde hükümlenmiştir. Ağaç kesme suçu ise TCK madde 152/1'in C fıkrasında " *Mala zarar verme suçunun devlet ormanı statüsündeki yerler hariç, nerede olursa olsun, her türlü dikili ağaç, fidan veya bağ çubuğu hakkında işlenmesi halinde, fail hakkında 1 yıldan 6 yıla kadar hapis cezasına hükümlenir.*" şeklinde kural konmuştur.

Kabaca bu iki hükmü karşılaştırdığımızda taksirle işlenen bir insan öldürme suçu, bir ağaç kesme suçuna denktir. Hükümler bu şekilde uygulanırsa suçu sadece ağaç kesmek olan kişinin bir insan öldürmüş gibi ceza almasına itiraz etmesi kaçınılmazdır. Buradaki adaleti bizzat hakim, hassasiyeti ve takdir yetkisi ile belirleyecektir. Ancak bu hassasiyet bir yapay zekadan beklenemez.

Bu duruma bir de sosyal ve toplumsal açıdan bakmak gerekir ki konu insan olunca bu açı göz ardı edilemez. 18. ve 19. Yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi sonrasında buhar gücü ile çalışan makineler icat edilmiştir. Bu makinelerin icadı ve teknolojinin günden güne gelişmesi ile insan gücüne olan ihtiyaç azalmış artık neredeyse on insanın işini bir makine daha kısa sürede yapar hale gelmiştir.

Yüzeysel bakıldığında bu durum hayatı kolaylaştıran güzel bir durum gibi görünse de madalyonun bir de diğer yüzü vardır. Her makine bir grup insanın işsiz kalması demektir. Bu çağlardan sonra " **ekmek aslanın ağzında**" günümüzde ise " **ekmek aslanın midesinde**" deyimleri ile karşılaşmaktayız. Hal böyle iken hukuk gibi büyük bir camiada insanlar yerine yapay zekaların hüküm sürmesi üzücü sonuçlara yol açacaktır.

Birçok insanın işsiz kalmasına, yıllarca dirsek çürütmelerinin ve zor sınavlardan geçmelerinin mükafatlarını alamamalarına sebep olacaktır. İyi bir hukukçu olmak için evvela temiz bir adalet duygusuna ve karar verebilme yeteneğine sahip olmak gerekir. Nitekim Türk hukuk tarihimizde gerek eski Türk devletlerinde gerekse İslamiyet sonrası Türk devletlerinde yargıç olabilmenin ön şartları arasında adil olma ve karar verebiliyor olma şartları sayılır.

Burda kastedilen husus doğru karar verebiliyor olmaktır. Ancak yapay zekada meydana gelecek herhangi bir teknik ya da işletimsel hata yanlış kararlar vermeye ve adalet duygusunun zedelenmesine yol açacaktır. Böyle bir durum kesinlikle toplum huzur ve güveni ile bağdaşmayan bir durumdur meydana gelmesi kabul edilemez. Böyle bir durumda " **İnsan hata yapmaz mı ?** " diye bir soru akıllara gelebilir.

Tabi ki insan hata yapabilir ancak hata yapması durumunda temyiz ve istinaf mercileri olan Danıştay ve Bölge Adliye Mahkemeleri gibi mahkemeler kurulmuştur. Böylelikle ilgili konu tekrar görüşülerek nihai sonuç duruma göre değiştirilebilir. Ama yapay zekanın yanlış bir karar vermesi durumunda temyizi yine bir yapay zekaya yapmak gerekecektir ki böyle bir durumda söz konusu davada farklı bir karar alınması beklenemez.

**HMK MADDE 46-** "(1) Hâkimlerin yargılama faaliyetinden dolayı aşağıdaki sebeplere dayanılarak Devlet aleyhine tazminat davası açılabilir: a) Kayırma veya taraf tutma yahut taraflardan birine olan



kin veya düşmanlık sebebiyle hukuka aykırı bir hüküm veya karar verilmiş olması. b) Sağlanan veya vaat edilen bir menfaat sebebiyle kanuna aykırı bir hüküm veya karar verilmiş olması. c) Farklı bir anlam yüklenemeyecek kadar açık ve kesin bir kanun hükmüne aykırı karar veya hüküm verilmiş olması. ç) Duruşma tutanağında mevcut olmayan bir sebebe dayanılarak hüküm verilmiş olması. d) Duruşma tutanakları ile hüküm veya kararların değiştirilmiş yahut tahrif edilmiş veya söylenmeyen bir sözün hüküm ya da karara etkili olacak şekilde söylenmiş gibi gösterilmiş ve buna dayanılarak hüküm verilmiş olması. e) Hakkın yerine getirilmesinden kaçınılmış olması. (2) Tazminat davasının açılması, hâkime karşı bir ceza soruşturmasının yapılması yahut mahkûmiyet şartına bağlanamaz. (3) Devlet, ödediği tazminat nedeniyle, sorumlu hâkime ödeme tarihinden itibaren bir yıl içinde rücu eder.”

İlgili **HMK** maddesinde de görüleceği gibi hakimlerin görev sırasında yaptıkları hatalar bir yaptırıma bağlanmıştır. Böylelikle cezanın suç işlemeyi engelleyici etkisi kişiler üzerinde etkili olacaktır. Ancak bir yapay zeka için böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü insani bir irade söz konusu değildir, yaptıklarından sorumlu tutulamaz dolayısıyla cezalandırılmaz.

Hal böyle olunca doğru karar verme gibi bir sorumluluğu da olmayacaktır. Bu durum hukukun işleyişi ve adalete olan güven açısından sakıncalı bir durumdur.

2005 yılından bu yana kullanılan **UYAP** (*Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi*) son yıllarda teknolojinin hukuk alanında kullanılması yönünde atılan en güzel adımlardan biridir. **UYAP** sistemi günümüzde Adalet Bakanlığı'nın teşkilatı ile yargı birimlerinin tamamında işletilmektedir.

Elektronik imza alt yapısı ile geliştirilen bu sistem yargı ve yargı destek birimleri arasında tam olarak entegre olmayı başarmış bir sistemdir. Böylelikle birimlerin her türlü yargısal, idari, denetim faaliyetleri kolaylıkla ve hızlı bir şekilde yürütülebilmektedir. Hâkim ve savcılar ile diğer personellere bugüne kadar dağıtılan 70.000 e-imza **UYAP**'ta aktif olarak kullanılmaktadır.

Sonuç olarak yapay zeka hukuk açısından yarardan çok zararlara, istenmeyen durumlara neden olacaktır. İnsanın merkezde olmadığı ve onun yerine insanların ürettiği bir şeyin merkeze geçmesi, insanlık için büyük tehlike oluşturur.

Çünkü böyle bir durum insanlığın kontrolünün, o yapay zekayı üreten ya da ele geçirebilen bir grup insanın eline geçecek olması demektir. Ayrıca unutulmamalıdır ki yapay zekalar saniyeler içinde kendini geliştirebilmekte ve bir zaman sonra insan kontrolünden çıkabilmektedir. Bunun bir örneğine geçtiğimiz aylarda rastlamaktayız (*bknz: <https://www.cnnturk.com/video/bilim-teknoloji/teknoloji/yapay-zeka-kendi-dilini-icat-etti>*).

Teknoloji, hukuk alanında kullanmak isteniyorsa yapay zekadan çok daha başka, insan kontrolünde olan yollar bulunmalıdır.

Ve asıl gaye teknolojiyi sadece bir araç olarak kullanmak olmalıdır.

## Kaynakça

- <https://www.dunyaatlası.com/yapay-zeka- nedir-artıları- eksileri-nelerdir/>
- <http://www.teknohukuk.com/bilisimhukuku/yapay-zeka- hukuk-aleminde/>
- <http://www.barobirlik.org.tr/Detay.aspx?ID=12642>
- <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/5237.htm>
- <http://www.uyap.gov.tr/Genel-Bilgi>
- <http://oaji.net/articles/2015/1037-1421228830.pdf>
- TÜRK CEZA KANUNU
- HUKUK MUHAKEMELERİ MEVZUATI

